

Onderzoek naar de Agrarische sector in Hollands Kroon

29 juni 2020

Amsterdam

Niek Persoon, directeur Amsterdam Green Campus

Roos van Maanen, projectmanager Amsterdam Green Campus

Voorwoord

De blauwdruk voor een duurzame samenleving ligt niet op de plank en dat geldt zeker voor het domein van de agrarische sector. De teler en (melk)veehouder zijn over het algemeen welwillend om te investeren in duurzame ontwikkelingen. Daarbij is het van groot belang om de basisprincipes voor duurzame bodem, teelt en veehouderij als uitgangspunt te nemen. Vervolgens kunnen we met elkaar werken aan de benodigde context voor de individuele agrariër om op een praktische en duurzame wijze gestalte te geven aan de toekomst. Dit vraagt om afstemming en samenwerking vanuit alle geledingen van de samenleving.

Hierbij willen wij Karlijn Doedens en Marbel de Graaf danken voor het gestelde vertrouwen bij deze opdracht en Veerle Cox voor de hulp bij het opzetten en uitwerken van de enquête.

INHOUDSOPGAVE

H1 Inleiding.....	5
H2 Resultaten van de diepte-interviews	7
2.1 Kenmerken van de agrarische sector in Hollands Kroon	7
2.2 De kansen en bedreigingen voor de agrarische sector in Hollands Kroon	9
H3 conclusies uit de diepte-interviews.....	11
H4 Resultaten data-onderzoek.....	13
H5 conclusies uit data-onderzoek.....	17
H6 Resultaten enquête	18
6.1 introductievragen	18
6.2 Vragen over Afzet	21
6.3 Vragen over korte ketens	22
6.4 Vragen over De toekomst.....	23
6.5 Vragen over regelgeving	34
H7 conclusies enquête.....	36
H8 Eindconclusies	38
Referenties	
Bijlagen	

Afkortingen

aje	arbeidsjaareenheden
FL	Provincie Flevoland
gbm	gewasbeschermingsmiddelen
HK	Gemeente Hollands Kroon
MRA	Metropool Regio Amsterdam
NH	Provincie Noord-Holland

H1 INLEIDING

De gemeente Hollands Kroon ontstond op 1 januari 2012 bij de fusie van de gemeenten Wieringen, Wieringermeer, Anna Paulowna en Niedorp. In 1846 werd de Anna Paulownapolder drooggemaakt en op 21 augustus 1930 viel de Wieringermeerpolder droog. Vanaf 1934 werd het nieuwe land in cultuur gebracht en daarbij werd de nadruk gelegd op grootschalige landbouwproductie (ref. 7). De gemeente maakt deel uit van Greenport Noord-Holland Noord; een status die wordt gegeven aan een gebied waar het totale agribusinesscluster aanwezig is met een nationaal ruimtelijk-economisch belang. Daarnaast maakt Anna Paulowna deel uit van het grootste aaneengesloten bollenproductiegebied (Noordelijk Zandgebied) ter wereld. Deze gemeente wordt derhalve gekenmerkt door langdurige agrarische ontwikkelingen en agrarisch ondernemerschap. Binnen de context van het agrarisch ondernemen ontstaan voortdurend nieuwe kansen en bedreigingen. Het is belangrijk om anno 2020 te begrijpen voor welke uitdagingen de sector staat en wat de betrokken partijen, inclusief de gemeente, van elkaar mogen verwachten om in gezamenlijkheid te werken aan een toekomstbestendige gezonde agrarische sector in 2029. Theo Meskers (wethouder Hollands Kroon, Economische Zaken) onderschrijft dit agrarische belang en geeft daarnaast aan dat ondernemers vanuit andere economische sectoren ook met ruimtevragen aan de deur van de gemeente kloppen. Alle redenen om te begrijpen wat de huidige waarde en het maatschappelijke belang van de agrarische sector in Hollands Kroon is en wat hier nodig is om een gezonde agrarische positie voor de toekomst te behouden. Met de agrarische sector worden in dit verslag de teler en (melk)veehouder (de primaire, veelal grootschalige producenten en grootste ruimtegebruikers) bedoeld.

De centrale vragen die hierbij op tafel liggen kunnen als volgt worden geformuleerd:

Wat heeft de agrarische sector nodig om toekomstbestendig te zijn?

Hoeveel ruimte (in ha) is daarvoor nodig?

Welke rol speelt de agrarische sector in de maatschappij in Hollands Kroon?

Voor de beantwoording van bovengenoemde vragen is in afstemming met Karlijn Doedens, omgevings-strateeg gemeente Hollands Kroon en Marbel de Graaf, bestuurslid LTO Noord, een project opgestart dat wordt opgebouwd uit drie onderdelen: 1) Een aantal interviews met professionals (telers en stakeholders) uit de agrarische sector van Hollands Kroon (zie tabel 1). Het verslag van elk interview is afgestemd met de gesprekspartner (zie ref 1); 2) een cijfermatige onderbouwing van de primaire agrarische sector gebaseerd op de CBS Landbouwtelling en 3) een enquête met gerichte vragen uitgezet naar alle agrariërs in Hollands Kroon. De resultaten van het project zijn in dit verslag vastgelegd. De cijfermatige onderbouwing van de primaire agrarische sector is uitbesteed aan Ruud van der Meer - Wageningen Economic Research (zie www.Agrimatie.nl en ref. 2, 3, 4 en 5). De met elkaar overeengekomen opdracht en vraagstelling voor dit project zijn vastgelegd in bijlage 7.

Tabel 1: Geïnterviewde telers en stakeholders uit de agrarische sector

Naam	Organisatie
Coen Bink	Agrarische jongeren
Barry v/d Burg	Agrarisch ondernemer
Jacob van der Zaag	Agrarische jongeren Wieringermeer
Sierd Visser	Lid LTO Noord
Jeroen de Schutter	AV De Wieringermeer
Maarten Poort	Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier
Jeroen Noot	Programmamanager GreenPort Noord-Holland Noord
Theo Meskers	Wethouder Economische Zaken, Gemeente Hollands Kroon
Frank Kielstra	LTO Noord
Lambert van Haren	Rabobank
Peter Graven	Provincie Noord-Holland
Gerard de Geus	Royal ZAP
Henk Geerligs	Teler en vicevoorzitter LTO-Noord

H2 RESULTATEN VAN DE DIEPTE-INTERVIEWS

De gemeente Hollands Kroon maakt deel uit van een uniek agrarisch gebied.

De wereldpopulatie groeit, wordt rijker en er is een grote vraag naar voedsel en een schaarste aan landbouwgrond. Nederland, waaronder de gemeente Hollandse Kroon is een van de vruchtbaarste delta's van de wereld. Hier ligt een praktische en noodzakelijke opgave voor de agrarische sector. Het agrarisch gebied in de kop van Noord-Holland ligt ingesloten tussen de Noordzee, de Waddenzee en het IJsselmeer. Dicht bij de kust heerst een gematigd zeeklimaat. Dat brengt een gunstig klimaat met zich mee voor de teelt van uitgangsmaterialen zoals pootaardappelen, bloembollen, glastuinbouw en zaai-zaad-vermeerderingen. Andere pootgoed-gebieden zoals de kop van Friesland, Groningen en de Noordoostpolder hebben een vergelijkbaar gunstig klimaat, maar minder zonuren. Ook is er hierdoor een lage luizendruk, waardoor virussen zich minder snel verspreiden wat gunstig is voor de vermeerdering van o.a. uitgangsmaterialen en waardoor ook minder gewasbeschermingsmiddelen nodig zijn. Naast ligging en klimaat is de grond in Hollands Kroon van goede kwaliteit om onder andere pootgoed en bloembollen te telen. Dat is niet overal in Nederland het geval. Historisch gezien wordt er al 100 jaar pootgoed geteeld in Hollands Kroon. Er zijn gespecialiseerde bedrijven die mede hierdoor hebben geïnvesteerd in machines, gebouwen en verwerking. Deze bedrijven hebben veel kennis en kunde over het telen van pootgoed. Men merkt hierdoor dat bepaalde teelten zijn 'vergroeid' met een gebied. Het wordt simpelweg een stuk makkelijker om succesvol te zijn in een gespecialiseerde teelt als je ouders dat ook al waren. Dit geldt niet alleen voor de bedrijven zelf maar ook voor de agrarische periferie d.w.z., de gehele keten van toeleverende bedrijven, advisering, studieclubs, etc. (H. Geerlig, J. de Schutter).

Trefwoorden: voedselopgave, ligging, klimaat, grondkwaliteit, geschiedenis, kennis en kunde.

2.1 KENMERKEN VAN DE AGRARISCHE SECTOR IN HOLLANDS KROON

Hollands Kroon bestaat grofweg uit twee delen: het noordelijk zandgebied met de permanente bollenteelt en de akkerbouw met pootaardappels en bollen voor de bollenbroeierij op andere gronden in de Wieringermeer. De bollenteelt zal niet gauw veranderen. Ondanks een Corona crisis is het de verwachting dat deze er binnen 2 - 3 jaar weer volledig zal staan (P. Graven). Al meer dan 100 jaar is er sprake van schaalvergroting en al 100 jaar zijn er ook koplopers en stoppers. Er vallen daarnaast altijd sectoren weg (bijv. nu minder suikerbieten), maar dan komt daar weer een ander gewas voor in de plaats of keren teelten weer terug. De geïnterviewden zien weinig ontwikkeling op het gebied van nieuwe gewassen in Hollands Kroon, behalve bijvoorbeeld de knolselderij. Hier is wel sprake van veel ontwikkeling en innovatie op verbeterde rassen t.b.v. de wereldmarkt. Bedrijven zijn zich steeds meer gaan specialiseren in enkele hoofdgewassen. Op wereldschaal zijn de grote Nederlandse bedrijven nog steeds klein. Veredelaars, loonwerkers, mechanisatiebedrijven, controleurs en adviseurs verdienen allemaal geld rond een agrarisch bedrijf. Vaak is het beeld dat alleen de primaire ondernemer verdient aan een product maar de hele verticale en horizontale keten die de Greenport kenmerkt als nationaal belang, hangt hier mee samen. Het is belangrijk om de samenhang en infrastructuur in stand te houden. Zo kan bijvoorbeeld een zonneweide voor de boer verstoring doorwerken in de agrarische structuur omdat percelen lastiger bereikbaar zijn. De agrarische sector in Hollands Kroon maakt onderdeel uit van een Greenport. En dat gaat van het zaadje tot aan de consument. De primaire sector heeft een relatie met de stad en met de wereld. Een bollenteler of pootaardappelteler teelt voor de hele wereld. De ondernemer in Hollands Kroon kan niet primair voor een lokale markt uitgangsmateriaal voor aardappels gaan produceren. De schaalvergroting zet door en daarnaast is er plaats voor een klein beetje aan nicheproducten. De mentaliteit van de teler in Hollands Kroon is die van de efficiënte grootschalige werker. De gangbare teler houdt vast aan zijn bewezen historisch bouwplan. Enkele quotes van telers:

Sierd Visser: *'De basis van het bestaan is de grondpositie.'*

Gerard de Geus: *'Mensen die in de aardappels werken, blijven ook in de aardappels.'*

Coen Bink: *'Alleen op de slechtere grondsoorten staan we open voor andere rendabele functies.'*

Barry van der Burg: *'Duurzaamheid geldt bij houdbare bedrijfsvoortzetting over de generaties heen!'*

Frank Kielstra: *'Wij zijn geen proefbedrijf, als iets bewezen is dan passen we het pas toe.'*

Dit laatste gaat op voor het peloton aan agrarische ondernemers (naast de koplopers en afhakers). In Hollands Kroon is veel aandacht voor efficiënte grootschaligheid. Schaalvergroting is ook een vorm van verduurzamen. Nederland is het meest duurzaam producerende land van de wereld en toch kan het beter! De maatschappij vraagt om verandering. Het gebruik van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen (gbm) komt meer onder druk te staan.

Er wordt veel gepubliceerd over kringlooplandbouw, biologische landbouw en precisielandbouw (6, 8, 9, 10, 11 en 13). We zoeken naar de blauwdruk van het nieuwe systeem van de toekomst maar dat ligt, zoals gezegd, niet op de plank. Er is niet één oplossing. Tijdens de interviews werden voorbeelden aangereikt die helpen binnen de transitie naar een duurzame teelt. Het is namelijk wel mogelijk om duurzame (veelal biologische en fysieke) principes door te vertalen naar de grootschalige landbouw zodat deze gangbaar gaan worden.

Twee voorbeelden uit de praktijk.

Inzicht of principe: *Vitale bodem leidt tot vitale teelt.*

Door gebruik van zwaar materieel op het veld slaat de bodem dicht.

Henk Geerligts verlaagt de banddruk/cm² en zet daarmee grootschalig materieel in zonder bodemverdichting.

Inzicht of principe: *Overdadig gebruik van gbm schaadt het milieu.*

M.b.v. een drone of je mobiel kan onkruid in het veld worden gekoppeld aan gps-coördinaties.

De boer die alleen het onkruid spuit i.p.v. zijn hele veld, gebruikt nog maar een fractie aan gbm.

Nb. Dit laatste voorbeeld kwam voort uit een overleg over precisielandbouw met Jeroen Noot (Greenport Noord-Holland Noord) en Gerben van Lenthe (LTO Noord). Bij het actief terugdringen van gbm behoudt de agrariër wellicht langer het perspectief op specifieke inzet wanneer het niet anders kan.

Het inzien van dergelijke principes vraagt om het uitwisselen van agrarische ervaringen, onderwijs en onderzoek. Vervolgens dienen deze principes kritisch te worden vertaald binnen de eigen agrarische onderneming (de context van het eigen bedrijf). Maatregelen die in de praktijk haalbaar en effectief blijken te zijn zouden we vervolgens in beleid en uitvoering binnen de sector tot de gewenste nieuwe norm kunnen verheffen. De gemeente zou in overleg met de provincie en de Greenport op zoek kunnen gaan naar geschikte instrumenten (regelingen, voorlichtingen en afspraken) om werkbare maatregelen te stimuleren. Door daarbij het gezamenlijk proces op te starten met andere agrarische gemeentes in de provincie Noord-Holland en de provincie Flevoland komt het vliegwiel van de transitie op gang en bouwen we gezamenlijk aan de contouren van de nieuwe toekomst (Niek Persoon persoonlijke mening).

Kortom: Het vertalen van principes in werkbare maatregelen voor de gangbare grootschalige agrarische sector en het daarbij in de provincie gezamenlijk optrekken met Flevoland (ref. 12, 13).

2.2 DE KANSEN EN BEDREIGINGEN VOOR DE AGRARISCHE SECTOR IN HOLLANDS KROON

In de interviews hebben wij bewust doorgevraagd naar kansen en bedreigingen voor de teler in Hollands Kroon en daarbij blijkt dat huidige bedreigingen vaak ook weer aan de basis staan van nieuwe kansen. De informatie wordt uitgesplitst naar de agrarische sector als geheel en de gemeente Hollands Kroon in het bijzonder. Het betreft hier meningen en eigen inzichten van de geïnterviewden.

Genoemde kansen voor de agrarische sector in het algemeen

Organisatie en coalitievorming. Organisatie en coalitievorming binnen de sector creëert grootschaligheid en combineert functies en specialisaties die afzonderlijk niet haalbaar zijn. Hiermee verbetert de concurrentiepositie en staat de combinatie krachtiger in wederzijdse afhankelijkheid met meer dominante ketenspelers in de retail- en afzetmarkt.

Ketenafstemming en prijsvorming. Vraag gestuurd telen met aandacht voor realistische kosten voor duurzame productiemethoden en handelingspraktijken binnen de gehele keten tot aan het schap. Het uitwerken van het bouwplan a.d.h.v. marktafspraken. Het daar waar mogelijk creëren van nieuwe ketens.

Bodemkwaliteit. Structureel investeren in vitale bodemgesteldheid (bodemleven en waterbufferend vermogen) werkt op vele fronten positief door in de bedrijfsvoering (opbrengst, arbeidsuren, gebruik van gbm, beregening).

Regelgeving. Het met de sector en de overheid (landelijk en lokaal) afstemmen van regelgeving. Wat werkt goed en wat beperkt de agrariër in zijn bedrijfsvoering? Werken aan wederzijds begrip aan de basis van regelgeving, alsmede de uitwerking ervan naar onderneming (en omgeving).

Imago van de sector. Investeren in een betere verbinding van de burger met de boer en het achterland. Investeren in milieuvriendelijke landbouw en het daarmee verkleinen van de politieke kloof en beeldvorming tussen landbouw enerzijds en 'natuur' anderzijds.

Bloembollen specifiek. Investeren in de markt voor 'persoonlijk-gebruik' en een uitbreiding van de markt naar de mannelijke consument (zie verslag Lambert van Horen, Rabobank Research Food & Agri).

Genoemde kansen voor de agrarische sector in Hollands Kroon

Organisatie en coalitievorming. De coöperatieve verbanden binnen de pootaardappelteelt zoals Agrico, Stet (onderdeel van HZPC) en andere handelshuizen zoals Royal ZAP bieden een uitstekende positie om in te spelen op de internationale marktbehoefte. Samenwerking tussen de 10 á 15 handelshuizen in Nederland is van groot belang voor de bv-Nederland.

Innovatie. Door innovatie in rasontwikkeling van gewassen, mede in samenwerking met de veredelingsbedrijven in Noord-Holland Noord, kan de sector blijvend voorlopen en inspelen op de internationale marktbehoefte. Het achterhalen van de gerichte marktbehoefte en het investeren in kennis en techniek bij rasontwikkeling en veredeling vereist wederom organisatie en coalitievorming. Daarnaast ziet de sector kansen door innovatie in niet grondgebonden groei. Minder telen in de volle grond, meer in water of onder glas (vb. B4 Agro). Dit kan derhalve ook van invloed zijn op de toekomstige grondbehoefte.

Watermanagement. Watermanagement op ondernemersniveau al dan niet in coöperatief verband staat pas aan het begin van de benodigde ontwikkeling in Hollands Kroon. Goed waterbeheer is complex, vraagt om afstemming met meerdere partijen in de regio en vereist investeringen. Goed waterbeheer rendeert op alle fronten in de bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld door te investeren in regelbare drainage. Dit biedt de mogelijkheid om beter in te spelen op droogte (opname) en wateroverlast (afgifte) en bespaart op water en arbeidsuren.

Genoemde bedreigingen voor de agrarische sector in het algemeen

Verschraling van grondstoffen. Voor de landbouw als geheel vormt de grootste bedreiging de toekomstige beschikbaarheid van grondstoffen zoals fosfaat, maar ook K, N, Mg, Ca, S. Zolang de agrarische sector gebruik blijft maken van kunstmest en gedolven grondstoffen is hier niet sprake van Kringlooplandbouw. Überhaupt is het niet

realistisch om over een kringloop te spreken bij een grote lineaire exportmarkt en in het geval van het uitblijven van regionale afstemming en beheer (water-, natuur-, groenbeheer).

Klimaatverandering. Het beperkt zich niet meer tot een droog seizoen, we maken er allemaal blijvend onderdeel van uit en dat vraagt om structurele maatregelen. Klimaatverandering werkt overal in door met effecten op de teelt, het landbouwproces en de bodem en benadrukt de noodzaak voor watermanagement. Ook hier werkt de ligging van Hollands Kroon nog relatief gunstig door in vergelijking met gemeenten van Nederland.

Concurrentie vanuit opkomende landen. Oost-Europa gaat ook betere kwaliteit leveren en efficiënter produceren. De concurrentiedruk neemt toe. De uitdaging blijft om exclusief te blijven en kwaliteit te leveren.

Regelgeving. Regelgeving biedt enerzijds kansen en vormt anderzijds een bedreiging waar deze niet wordt begrepen en in de praktijk verkeerd uitwerkt. De regels die de overheid (EU, NL, Regionaal) de sector oplegt vormen voor veel agrariërs een bedreiging. Het loopt spaak wanneer de regels niet op basis van wetenschap en praktisch inzicht zijn vastgesteld. De inzet van gewasbeschermingsmiddelen staat sterk onder druk. Wanneer de agrariër geen alternatieve mogelijkheden ziet, vallen of gewassen weg uit het bouwplan, of nodigt dit uit tot alternatieve methodes die mogelijk nog desastreuzer voor het milieu uitpakken.

Geen 'level playing field'. Als het extensiever moet in Nederland worden er bijvoorbeeld meer uien uit China gehaald. De milieudruk is klein in Nederland ten opzichte van de rest van de wereld. De vraag is dan welke residuen we binnen halen zolang er niet sprake is van een wereldwijde kwaliteitseis. De maatregel pakt dan verkeerd uit.

Genoemde bedreigingen voor de agrarische sector in Hollands Kroon

Grondhonger. De grondbehoefte in Hollands Kroon is hoog. Enerzijds omdat ondernemers altijd blijven groeien en omdat milieuvriendelijke landbouw meer grond behoeft. Daarnaast zien we in de Wieringermeer veel opvolgingsbereidheid. Aan de ene kant prachtig, maar aan de andere kant zet dit nog meer druk op de grondhonger gegeven de groeiambitie van de gemiddelde ondernemer. Grondhonger wordt door een enkele geïnterviewde in relatie gebracht met andere economische ontwikkelingen buiten de agrarische sector die het grondgebied van Hollands Kroon binnen treden (Datacenters, windmolens en zelfs kritiek op de glastuinbouw).

Financiële middelen. Het beschikken over voldoende financiële middelen voor de primaire bedrijfsvoering (gronduitbreiding, investeringen). De grondprijzen in Hollands Kroon zijn hoog (110-120k€/ha). De gemiddelde agrarische grondprijs over het eerste kwartaal 2020 bedraagt 64.400€ per ha (www.Agrimatie.nl). Ondanks de huidige lage rentestand wordt de angst voor toekomstige rentestijging uitgesproken voor de ondernemer met een levenslange hypotheek op aangeschafte gronden, productiemiddelen en onroerende goederen.

Innovatie. Agrarisch ondernemers innoveren minder op afzet (markt) en toegevoegde waarde, maar vaker op kostprijs en productie. Dit geldt vooral voor ondernemers die niet georganiseerd zijn. In Hollands Kroon is nauwelijks sprake van nieuwe exclusieve gewasontwikkelingen.

Bodemkwaliteit. Bodemverdichting door gebruik van zwaar materiaal en verkeerd grondgebruik is een bedreiging voor veel telers in Hollands Kroon. Uit de interviews blijkt dat dit mede voortkomt uit onvoldoende kennis en bewustwording. Hier ligt een belangrijke uitdaging voor de sector.

Toegang tot arbeid. In de gemeente bestaat zorg om voldoende toegang tot seizoenarbeiders en arbeidsmigranten.

De beschikbaarheid van zoet water in Hollands Kroon. Mede afhankelijk van de specifieke locatie van het bedrijf binnen de polders. De telers zijn nu over het algemeen onvoldoende ingespeeld op watermanagement.

Specifiek voor pootgoed: De hybridisering van aardappelen waardoor aardappelen uit zaad geteeld kunnen worden zal leiden tot minder afzet. Het is de verwachting dat pootgoedtelers nodig blijven om robuust uitgangsmateriaal te produceren maar dat het speelveld er dan wel anders uit gaat zien.

H3 CONCLUSIES UIT DE DIEPTE-INTERVIEWS

In deze sectie beschrijven we de conclusies uit de diepte-interviews aangaande de drie kernvragen die aan de basis staan van het project.

Wat heeft de agrarische sector in Hollands Kroon nodig om toekomstbestendig te zijn?

De teler die zich louter richt op productievolume en kostprijsreductie, wordt op een gegeven moment speelbal van veranderende markten; dat geldt voor alle sectoren. De agrarische sector is op grond van de gevoerde discussies tijdens de interviews toekomstbestendig onder de volgende vier voorwaarden.

1. Wanneer specialisatie en grootschalige productie naast opbrengst en kwaliteit ook blijvend en voor de burger inzichtelijk inspeelt op milieuvriendelijke ontwikkelingen
2. Wanneer samenwerking en specialisatie zich uitstrekt over de hele keten van teelt tot markt
3. Wanneer marktbehoefte aan de basis staat van innovatie in ras- en gewasontwikkeling
4. Wanneer het ondernemen zich in de regio vertaalt in gezamenlijke uitvoeringskracht voor het veiligstellen van kritische randvoorwaarden zoals grondstoffen, ruimte, energie en water

Naast dit algemene beeld dat voortkomt uit de interviews leidt de enquête tot meer concrete voorbeelden, wensen en behoeften om te komen tot een toekomstbestendige agrarische sector.

Hoeveel ruimte (in ha) is daarvoor nodig in Hollands Kroon?

De grondbehoefte van de agrarische sector om toekomstbestendig te zijn kan worden beschouwd op het niveau van de afzonderlijke bedrijfsvoering en voor de sector in Hollands Kroon als geheel. De resultaten van het data-onderzoek geven een beeld van de gehele sector, de interviews en de enquête geven inzage op de minimale grondbehoefte voor een economisch rendabele bedrijfspositie.

De akkerbouw

De quote van Sierd Visser: *'De basis van het bestaan is de grondpositie.'* spreekt boekdelen. Wanneer het even mogelijk is, blijven ondernemers de komende jaren investeren in grond. De vermogenspositie (incl. aflossing van hypothecaire leningen) staat daarbij aan de basis van nieuwe investeringen en het toekomstig pensioen. Dat maakt de ondernemer ook kwetsbaar wanneer bijvoorbeeld door rentestijging de aflossing op schulden onevenredig zwaar gaat drukken op de bedrijfsvoering.

Met de poot aardappel als voorbeeld geldt dat twee telers en hun gezinnen in een gecombineerde bedrijfsvoering goed boeren met een minimaal areaal van 40 hectare pootgoed. De vruchtwisseling bij poot aardappelen is veelal 1 op 3 met o.a. broccoli, plantuien, zaaiuien, tarwe, tulpen en suikerbieten. Een dergelijk bedrijf beschikt over 120 - 150 hectare (vroeger was je met 30 hectare groot). In het gewenst perspectiefs scenario groeien dergelijke telers de komende jaren door naar een omvang van 250 - 300ha zoals dat elders in Nederland nu al gangbaar is. Dit perspectief lijkt niet realistisch binnen Hollands Kroon.

Het inkomen in de akkerbouw in Hollands Kroon wordt veelal bepaald door een paar gewassen en dat zijn vooral de uitgangsmaterialen. De inkomsten uit kool, ui en peen zijn sterk wisselend, bietenteelt en graan leveren weinig op maar zijn nodig voor vruchtwisseling.

De veeteelt en het melkveebedrijf

Over de generaties heen is het aantal koeien per bedrijf toegenomen. Van 25 (generatie grootouders) naar 60 (generatie ouders) naar 115 (heden) en naar verwachting 150-200 (generatie van opvolging). De huidige ondergrens ligt bij 700 – 800k liter melk per arbeidskracht (70 – 80 koeien pp) en dat laat zich vertalen naar benodigde hectares aan ruwvoer. Een bedrijf met bijvoorbeeld 240 koeien en drie arbeidskrachten vraagt om 110 hectare aan

landgebruik (grotendeels voor de productie van ruwvoer voor eigen gebruik). Over de generaties heen kan derhalve worden gesproken van grondgebonden groei en dat zal de komende jaren naar verwachting doorzetten.

De glastuinbouw

Wat de glastuinbouw betreft hebben we geen specialisten geïnterviewd. In de cijfermatige uitwerking en de enquête is wel de glastuinbouw in Hollands Kroon en de provincie opgenomen.

De bollenteelt

Bij de bollenteelt wordt onderscheid gemaakt tussen permanente bollenteelt en de reizende bollenkraam. De vruchtwisseling bij tulpenbollen (reizende bollenkraam) zou minimaal 1 op 6 moeten zijn en bij lelie zelfs 1 op 12 (ref. 11, 15). Tulpenboeren beschikken gemiddeld over 35 hectare eigen land met een omzet van ongeveer 25.000 euro per hectare. Dit voert tot een rendabele economische positie voor een gemiddelde ondernemer met 1,5 medewerkers in vast dienstverband (naast de benodigde seizoensarbeid). Een meer milieuvriendelijke bollenteelt zal naar verwachting om meer grond vragen.

Sector breed

In Hollands Kroon staat een groep jonge boeren klaar om de bedrijven over te nemen. Enerzijds is dit heel mooi en aan de andere kant versterkt het de ondernemersbehoefte (akkerbouw en veeteelt en bollenteelt) om de komende jaren meer land in gebruik te nemen. Maar ook hier zullen weer enkele bedrijven stoppen waardoor nieuwe kansen ontstaan voor anderen. Naast de eerdergenoemde grondhonger van buitenaf (zie bedreigingen voor de agrarische sector in Hollands Kroon) komt de grootste grondhonger wellicht vanuit de sector zelf, want blijvende groei is een wezenlijk kenmerk van de ondernemende agrariër. Vanuit de sector geredeneerd komen we in Hollands Kroon landbouwgrond te kort.

Welke rol speelt de agrarische sector in de maatschappij in Hollands Kroon?

Deze vraag wordt op basis van de interviews nog onvoldoende beantwoord. De quote van Coen Bink: *'Alleen op de slechtere grondsoorten staan we open voor andere rendabele functies'* is veelzeggend. De teler in Hollands Kroon is over het algemeen een gangbare grootschalige teler die primair gericht is op het agrarische bedrijf. Dat betekent dat aanpalende functies zoals energie (wind-, zon), waterbeheersing e.d. in eerste instantie de eigen bedrijfsvoering ten goede moeten komen. De primaire sector brengt binnen Hollands Kroon ook een secundaire sector met zich mee van toeleveranciers van producten en diensten. Denk daarbij aan grondstoffen, hulpmaterialen, agrarische voertuigen en kennis. Deze toeleveranciers zijn veelal gekoppeld aan de landelijke of regionale sector en niet aan Hollands Kroon alleen (voorbeeld CAV Agrotheek).

Binnen alle contacten tot nu toe is het voorbeeld van Marbel de Graaf, bestuurslid LTO-Noord bekend dat met het initiatief 'Leven van de wind' met een speciale zaalvoorziening voor voorlichtingen en bijeenkomsten, inspeelt op andere functies dan agrarisch binnen de lokale stad-dorpse regio. Een ander voorbeeld is Kwekerij Siem Munster met een bezoekerscentrum in Slootdorp. In de enquête zullen we verder achterhalen op welke terreinen de agrarische bedrijven maatschappelijke betrokken zijn.

H4 RESULTATEN DATA-ONDERZOEK

De cijfermatige onderbouwing in dit onderzoek is gebaseerd op Bron CBS Landbouwtelling en bewerkt door Ruud van der Meer van Wageningen Economic Research (ref.2,3,4,5). De resultaten worden weergegeven voor gangbare en biologische bedrijven voor Nederland, Noord-Holland, Flevoland en Hollands Kroon. Bedrijven worden gespecialiseerd genoemd als 2/3 van de bedrijfsomvang uitgedrukt in standaardopbrengst is toe te schrijven aan één subsector; als bijv. 2/3 van de standaardopbrengst wordt gevormd door akkerbouwgewassen is het bedrijf een gespecialiseerd akkerbouwbedrijf.

Het totaal areaal cultuurgrond (land- en tuinbouw) in Hollands Kroon (2019) is 27.199ha en dat is 21,3% van het areaal cultuurgrond van de Provincie Noord-Holland (127.448ha) en 1,5% van het totaal areaal in Nederland (1.816.318ha).

De standaardopbrengst (land- en tuinbouw) in Hollands Kroon (2019) is 364mln.€ en dat is 18,7% van de provinciale opbrengst (1.950mln.€) en 1,5% van het totaal in Nederland (23.878mln.€).

De standaardverdiencapaciteit (land- en tuinbouw) in Hollands Kroon (2019) is 125mln.€ en dat is 19,9% van die in de provincie NH (629 mln.€) en 2% van het totaal in Nederland (6.377mln.€).

Tabel 2: Totaal land- en tuinbouw Hollands Kroon over de afgelopen 5 jaar

Totaal land- en tuinbouw Hollands Kroon		2015	2016	2017	2018	2019
Gangbaar	Areaal cultuurgrond (ha)	27.691	27.310	27.295	27.074	26.818
	Standaardopbrengst (mln. euro)	316	367	371	352	361
	Standaardverdiencapaciteit (mln. euro)	100	126	126	120	124
	Arbeidsjaareenheden totaal (aje)	2.704	2.517	2.553	2.535	2.590
	Arbeidsjaareenheden niet betaald (aje)	1.025	985	977	1.009	982
Biologisch	Areaal cultuurgrond (ha)	301	269	252	253	381
	Standaardopbrengst (mln. euro)	1	2	1	1	3
	Standaardverdiencapaciteit (mln. euro)	1	1	1	1	1
	Arbeidsjaareenheden totaal (aje)	12	19	8	10	16
	Arbeidsjaareenheden niet betaald (aje)	10	10	8	9	14

Standaardopbrengst: de normatieve omzet die per gewas kan worden behaald.

Standaardverdiencapaciteit: het positieve saldo bij opbrengst minus kosten.

Arbeidsjaareenheden totaal: 1 aje = 2000h arbeid of meer per jaar (dit is excl. inzet van loonwerkers).

Arbeidsjaareenheden niet betaald: de inzet van de ondernemer en zijn gezin.

Het verschil tussen totaal en niet betaald is de inzet van aangenomen werknemers.

Indien het aantal bedrijven in een cel kleiner of gelijk aan 5 is wordt dit weergegeven met een punt.

De werkgelegenheid in arbeidsjaareenheden in Hollands Kroon (2019) is 2.606aje en dat is 15,6% van die in de provincie NH (16.750aje) en 1,7% van Nederland (156.304aje). Van de totale werkgelegenheid (2019) in de land- en tuinbouw in Hollands Kroon (2.606aje) wordt 996aje (38%) bepaald door de inzet vanuit de eigen onderneming (lees het familiebedrijf) en 1.610aje (62%) door vast personeel.

Wat opvalt in de gemeente Hollands Kroon t.o.v. de provincie Noord-Holland:

Er ligt een relatief groot aandeel van (43%) van het aantal gespecialiseerde akkerbouwbedrijven (gangbare teelt) in Hollands Kroon t.o.v. Noord-Holland. In hectare uitgedrukt, heeft Hollands Kroon dan 47,6% van het areaal in Noord-Holland en 2,7% van het areaal in Nederland. Van de akkerbouwgewassen, een relatief groot aandeel areaal van pootaardappelen in Hollands Kroon ten opzichte van Noord-Holland (60%) én van Nederland (9,5%) en dat geldt tevens voor het areaal bloembollen in Hollands Kroon ten opzichte van Noord-Holland (26,4%) en van Nederland (13%). Wat ook opvalt is dat de biologische teelt in Hollands Kroon met 381 (ha) weinig vertegenwoordigd is. Hier is wel sprake van groei sinds 2018 (tabel 2).

Tabel 3. Structuur agrarische sector (2019) in Nederland, Noord-Holland, Flevoland en Hollands Kroon

Structuur agrarische sector (2019)	Gangbare teelt				Biologische teelt			
	NL	NH	FL	HK	NL	NH	FL	HK
Akkerbouwbedrijven								
Aantal gespecialiseerde bedrijven	10.712	486	713	218	267	10	114	0
Areaal cultuurgrond (ha)	440.950	23.514	41.275	11.741	14.841	373	7.067	0
Standaardopbrengst (mln. euro)	1.697	119	236	67	58	2	32	0
Standaardverdien capaciteit (mln. euro)	638	45	90	25	22	1	12	0
Arbeidsjaareenheden totaal (aje)	16.595	1.079	1.533	501	668	19	335	0
Arbeidsjaareenheden niet betaald (aje)	13.211	766	1.157	375	380	12	172	0
Vollegroondsroentebedrijven								
Aantal gespecialiseerde bedrijven	835	145	18	17	69	10	6	.
Areaal cultuurgrond (ha)	19.647	4.138	547	550	1.556	373	130	132
Standaardopbrengst (mln. euro)	356	59	15	7	20	4	2	1
Standaardverdien capaciteit (mln. euro)	160	27	7	3	9	2	1	0
Arbeidsjaareenheden totaal (aje)	4.205	784	112	97	264	66	23	3
Arbeidsjaareenheden niet betaald (aje)	1.377	269	29	27	105	13	12	3
Bloembollenbedrijven								
Aantal gespecialiseerde bedrijven	579	300	49	90	6	.	1	0
Areaal cultuurgrond (ha)	24.062	10.011	2.812	3.145	212	98	31	0
Standaardopbrengst (mln. euro)	531	244	59	79	2	1	1	0
Standaardverdien capaciteit (mln. euro)	210	97	24	31	1	0	0	0
Arbeidsjaareenheden totaal (aje)	3.446	2.131	250	643	18	11	3	0
Arbeidsjaareenheden niet betaald (aje)	953	513	86	149	10	5	1	0
Glastuinbouwbedrijven								
Aantal gespecialiseerde bedrijven	2.516	346	52	18	66	9	2	0
Areaal cultuurgrond (ha)	12.427	2.844	556	483	750	287	6	0
Standaardopbrengst (mln. euro)	5.170	721	199	92	184	33	2	0
Standaardverdien capaciteit (mln. euro)	1.676	230	65	30	65	12	1	0
Arbeidsjaareenheden totaal (aje)	36.780	5.682	1.075	592	2.575	681	9	0
Arbeidsjaareenheden niet betaald (aje)	3.925	530	77	28	80	11	2	0
Totaal land- en tuinbouw								
Areaal cultuurgrond (ha)	1.733.036	119.558	75.425	26.818	83.282	7.890	13.994	381
Standaardopbrengst (mln. euro)	23.100	1.882	870	361	778	68	94	3
Standaardverdien capaciteit (mln. euro)	6.145	606	291	124	232	23	33	1
Arbeidsjaareenheden totaal (aje)	148.705	15.672	4.684	2.590	7.599	1.078	735	16
Arbeidsjaareenheden niet betaald (aje)	82.004	5.755	2.426	982	3.096	226	369	14

Wat opvalt in de provincie Flevoland:

Het areaal pootaardappelen in Flevoland is groter dan dat in Noord-Holland en meer dan het dubbele van dat in Hollands Kroon (tabel 4). Het aantal gespecialiseerde biologische akkerbouwbedrijven in Flevoland (114) t.o.v. Noord-Holland (10) en Nederland (267), zie tabel 3. Het aantal biologische akkerbouwbedrijven in Flevoland is in de afgelopen 5 jaar met 34% gegroeid (ref.3).

Tabel 4 Areaal agrarische sector (2019) in Nederland, Noord-Holland, Flevoland en Hollands Kroon

Areaal (ha) 2019	Gangbare teelt				Biologische teelt			
	NL	NH	FL	HK	NL	NH	FL	HK
Akkerbouwgewassen	513.023	29.096	53.159	13.843	18.910	875	8.525	163
Consumptieaardappelen	76.800	2.696	8.439	954	2.087	112	1.002	59
Pootaardappelen	42.846	6.797	8.563	4.071	842	40	546	0
Zetmeelaardappelen	44.627	13	97	10	322	0	1	0
Tarwe	118.582	7.296	11.402	3.059	2.482	158	777	37
Gerst	32.389	1.181	1.494	380	1.315	112	253	17
Suikerbieten	78.303	4.785	8.441	2.504	874	34	320	17
Akkerbouwgroenten	57.289	3.460	13.742	1.698	7.155	155	5.077	22
Uien	34.942	2.077	9.006	1.136	1.947	32	1.421	5
Vollegroondsgroenten	22.623	4.981	872	891	2.950	409	1.063	59
Sluitkool	2.300	1.921	80	324	311	139	88	46
Broccoli	1.551	740	0	227	190	5	125	0
Bloembollen	27.017	13.296	3.936	3.512	200	47	77	0
Tulpenbollen	14.262	8.373	3.067	1.910	92	10	65	0
Leliebollen	6.001	1.118	668	417	20	0	8	0
Glasgroenten	4.890	350	243	164	388	71	6	0
Tomaat	1.612	97	24	58	41	0	3	0
Paprika	1.463	206	197	105	41	1	2	0
Komkommer	511	0	1	0	29	0	0	0
Snijbloemen	2.034	293	55	7	21	4	0	0
Chrysant	431	25	0	0	0	0	0	0
Rozen	202	18	12	0	0	0	0	0

Akkerbouwgewassen, bijvoorbeeld aardappelen, granen, bieten en akkerbouwgroenten (ui, winterpeen).

Vollegroondsgroenten, bijvoorbeeld kool, prei, broccoli, sla etc.

Totaal land- en tuinbouw is inclusief de veeteelt (de veehouderij) en de fruitteelt.

Tabel 5. Aantal bedrijven agrarisch (2019) in Nederland, Noord-Holland, Flevoland en Hollands Kroon

Aantal bedrijven 2019	Gangbare teelt				Biologische teelt			
	NL	NH	FL	HK	NL	NH	FL	HK
Akkerbouwgewassen	17.967	938	1.111	349	765	40	191	.
Consumptieaardappelen	6.714	250	552	76	235	17	87	.
Pootaardappelen	2.283	284	462	168	95	.	54	0
Zetmeelaardappelen	1.569	.	17	.	17	0	1	0
Tarwe	7.738	498	764	225	219	16	59	.
Gerst	3.907	123	180	45	171	9	25	.
Suikerbieten	7.674	416	828	223	90	.	32	.
Akkerbouwgroenten	5.085	298	956	153	375	23	172	.
Uien	3.798	233	901	134	210	12	120	.
Vollegroondsgroenten	2.476	314	99	63	360	31	90	.
Sluitkool	288	156	10	23	62	11	16	.
Broccoli	95	34	0	18	17	.	5	0
Bloembollen	1.539	562	285	144	22	6	9	0
Tulpenbollen	896	419	261	121	13	.	8	0
Leliebollen	360	73	33	26	.	.	1	0
Glasgroenten	1.104	66	19	6	102	11	4	0
Tomaat	196	7	2	.	51	7	4	0
Paprika	199	11	4	.	38	.	3	0
Komkommer	159	.	1	0	39	.	2	0
Snijbloemen	1.142	237	27	11	10	.	1	0
Chrysant	112	6	0	0	0	0	0	0
Rozen	61	11	7	0	0	0	0	0

Het totaal aantal agrarische bedrijven in Hollands Kroon (2019) uitgesplitst naar akkerbouwgewassen (349), vollegroondsgroenten (63), bloembollen (144), glasgroenten (6) en snijbloemen (11) is 573 (tabel 5).

Wat heeft de agrarische sector in Hollands Kroon nodig om toekomstbestendig te zijn?

Het dataonderzoek blijkt in lijn te zijn met de interviews wat betreft de onderbouwing van de minimale opbrengst per hectare (zie bijv. bloembollen) alsmede de uiteenlopende resultaten bij verschillende voedingsgewassen. De standaardopbrengst per ha verschilt sterk bij de verschillende specialisaties: het gemiddelde akkerbouwbedrijf (5,7 k€/ha), vollegrondsgroentebedrijf (12,7 k€/ha), bloembollenbedrijf (25,1 k€/ha) en glastuinbouwbedrijf (190,5 k€/ha).

Hoeveel ruimte (in ha) is daarvoor nodig in Hollands Kroon?

Het totaal areaal cultuurgrond land- en tuinbouw (gangbaar en biologisch) in Hollands Kroon is vanaf 2015 (27.992ha) tot 2019 (27.199ha) in totaal met 793ha (-2,8%) afgenomen. Dat is meer dan de landelijk afname (-1,6%), of die in de hele provincie Noord-Holland (-1,4%) en Flevoland (-1,2%).

Wanneer vanuit de sector gesproken wordt over grondhonger lijkt het logisch om het huidige areaal agrarisch te beschouwen als de minimale ondergrens van 27.199ha (2019).

Welke rol speelt de agrarische sector in de maatschappij in Hollands Kroon?

Een totale standaardopbrengst voor de totale land- en tuinbouwsector van 364 mln. gaat gepaard met een werkgelegenheid van 2.606 arbeidsjaareenheden (totaal) waarvan 996 arbeidsjaareenheden niet betaald (zie tabel 1). Dit is natuurlijk exclusief de toeleveringssector en de afnamesector. De agrarische sector is qua primaire productiewaarde en directe banen relatief klein en ondervertegenwoordigd in Noord-Holland maar beslaat wel circa 60 % van het provinciale oppervlak. Dit is het gevolg van schaalvergroting en sterk doorgezette automatisering en mechanisering met afnemend aantal directe banen tot gevolg. Het agribusiness cluster in Noord-Holland Noord wordt gezien als een sterk cluster om te behouden en verder te versterken (ref. 14, Strategisch beleidskader economie provincie Noord-Holland).

H6 RESULTATEN ENQUÊTE

De enquête is inhoudelijk vormgegeven door Amsterdam Green Campus (Veerle Cox, Roos van Maanen en Niek Persoon) en afgestemd met Karlijn Doedens en Marbel de Graaf (zie bijlage 5). Een testmarkt uitgezet bij het Ito-Noord-bestuur heeft geleid tot positieve reacties. Twee vragen zijn in de enquête aangepast. De insteek van de enquête is zo gekozen dat antwoorden op de drie kernvragen van het project verwacht mogen worden, maar beoogt ook een bredere bron van informatie over de sector te zijn. De enquête is tussen 4 en 25 mei uitgezet. Vanuit LTO Noord is de enquête middels een link en een nieuwsbericht naar al de leden uitgegaan. Vanuit Hollands Kroon is een oproep voor deelname aan de enquête per post verstuurd naar 578 adressen van agrarische bedrijven. Daarnaast is de doelgroep benaderd via twitter en facebook en is er aandacht besteed aan de enquête tijdens een 'persuurtje door Theo Groot' (info Karlijn Doedens). Nb. Het aantal van 578 adressen via Hollands Kroon komt overeen met het aantal bedrijven (incl. gemengde bedrijven) in tabel 4 (573 bedrijven in 2019).

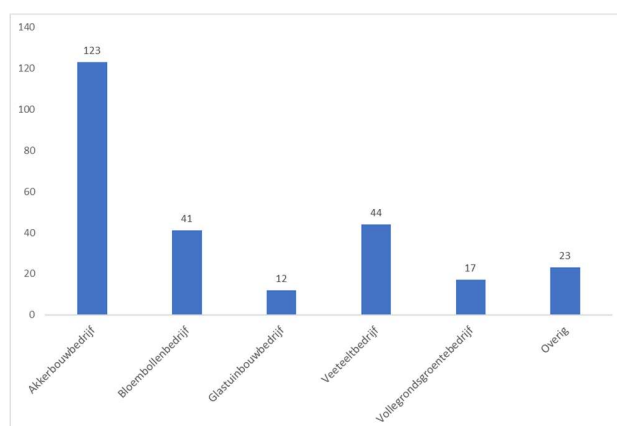
Met een response van ruim 35% van de benaderde 578 adressen worden de data van 204 respondenten per vraag uitgewerkt. Waar relevant worden quotes van respondenten toegevoegd. NB. Niet alle vragen zijn door de respondenten ingevuld.

Voor de volledige analyse van de enquête wordt verwezen naar de Excel file in bijlage 6. De meest relevante vragen binnen dit project worden behandeld in dit hoofdstuk. De nummering van de vragen is in lijn met de uitwerking in Excel (bijlage 6) en die van de vragenlijst in bijlage 5.

6.1 INTRODUCTIEVRAGEN

Wat voor bedrijf heeft u? (V1)

De meeste respondenten hebben een akkerbouwbedrijf (123), daarna veeteelt (incl. melkveebedrijf) en bloembollen (dat kan inclusief broeierij zijn (zie figuur 1). In totaal zijn er 51 gemengde bedrijven en 149 gespecialiseerde bedrijven. De hoofdgewassen die worden geteeld in Hollands kroon zijn: (Poot) aardappelen (86 keer genoemd); bloembollen (vooral tulp) 29; gras 29; graan (incl. tarwe) 13; biet 12; ui 6; kool 7; sierteelt 7; mais 5; tomaat 4; paprika 2. Sla, rogge, broccoli en witlof werden slecht 1 keer als hoofdgewas genoemd.

Figuur 1 Aantal respondenten per type onderneming.

Wat zijn uw vruchtwisselingen? (V5)

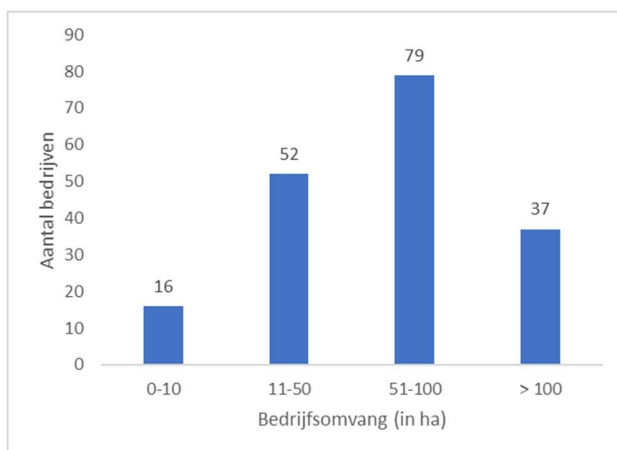
Bij (poot)aardappel als hoofdgewas zien we als vruchtwisselingen veelal gras, graan, tarwe (incl. wintertarwe), mais, suikerbiet en vollegrondsgroenten.

Bij tulp als hoofdgewas zien we als vruchtwisselingen veelal andere bloembollen, gras en mais en daarnaast groenbemesters en een enkele keer vogelakker.

Wat opvalt is dat (poot)aardappelen regelmatig als vruchtwisselingen bij andere hoofdgewassen worden benut en dat bonen (veldboon, soja, erwt, kikkererwt) als bron voor plantaardig eiwit nog niet/ nauwelijks voorkomen in het bouwplan van telers in Hollands Kroon. In de enquête wordt de mogelijkheid van de teler om in te spelen op de eiwittransitie een enkele keer als kans genoemd.

Hoeveel ha gebruikt u? (V7)

Het merendeel van de bedrijven heeft tussen de 11 en de 100 hectare grond in gebruik (zie figuur 2). Gemiddeld over alle respondenten is 60% van de grond in eigendom en wordt er 40% gepacht. De variatie in eigen grond en pacht op individueel bedrijfsniveau kan daarbij sterk verschillen.

Figuur 2 Bedrijfsomvang

Hoeveel werknemers heeft u in tijdelijke en vaste dienst? (V12; V46)

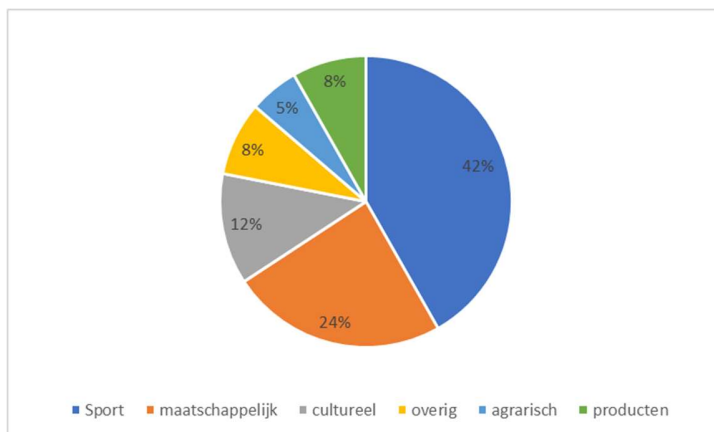
161 bedrijven hebben 0-3 werknemers vast in dienst. Negen bedrijven hebben 3-5 werknemers in vaste dienst; zes bedrijven hebben 5-10 werknemers in dienst en tien bedrijven hebben meer dan 10 werknemers in dienst. Dat zijn in totaal dus (voor de bedrijven die de enquête hebben ingevuld) rond de 500 vaste banen. Ook het aantal werknemers voor seizoenswerk (tijdelijk in dienst) is niet hoog. De telers werken over het algemeen grootschalig en efficiëntie met een sterk doorgevoerde mechanisatie en automatisering (zie tabel 6).

Tabel 6 Aantal werknemers in dienst.

BEDRIJFSOMVANG	AANTAL WERKNEMERS IN VASTE DIENST				AANTAL WERKNEMERS IN TIJDELIJKE DIENST			
	0-3	3-5	5-10	>10	0-3	3-5	5-10	>10
ha								
0-10	14	1	0	0	7	0	2	4
11-50	48	0	2	1	34	9	2	6
51-100	67	4	3	4	56	8	1	12
> 100	29	3	1	4	18	6	2	10
Totaal	158	8	6	9	115	23	7	32

Sponsort u lokale initiatieven met geld of vrijwilligerswerk? (V52)

Veel agrarisch ondernemers zijn lokaal actief bij sportclubs of maatschappelijke initiatieven. 109 respondenten (60%) geven aan lokale initiatieven te sponsoren met geld of vrijwilligerswerk (V52). 74 respondenten (40%) sponsoren niet. Van alle initiatieven wordt de categorie sport het meeste genoemd. Onder 'overig' wordt bijvoorbeeld genoemd; verenigingswerk, oud papier ophalen etc.

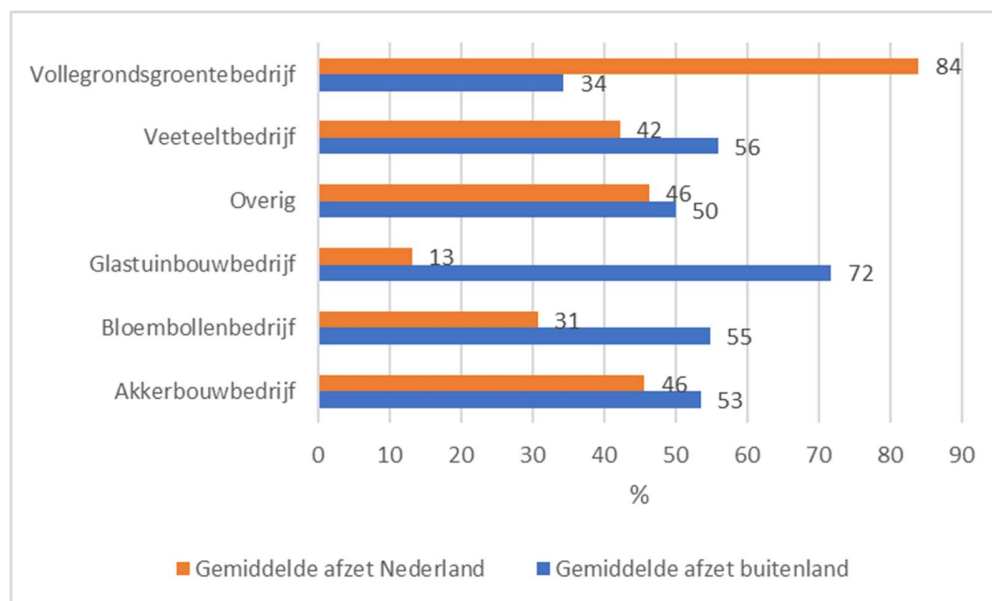

Figuur 3 Verdeling over categorieën van initiatieven die lokaal worden gesponsord.

6.2 VRAGEN OVER AFZET

Hoeveel procent van uw producten wordt geëxporteerd? (V15).

Vollegrondsgroentebedrijven zetten de meeste producten af in Nederland, de glastuinbouw exporteert het meest naar het buitenland (zie figuur 4).

Figuur 4 Gemiddelde afzet per type bedrijf in Nederland of buitenland in procenten.

Tabel 7 geeft het aantal bedrijven van verschillende bedrijfsomvang met meer dan 60% afzet naar het binnenland dan wel het buitenland.

Tabel 7

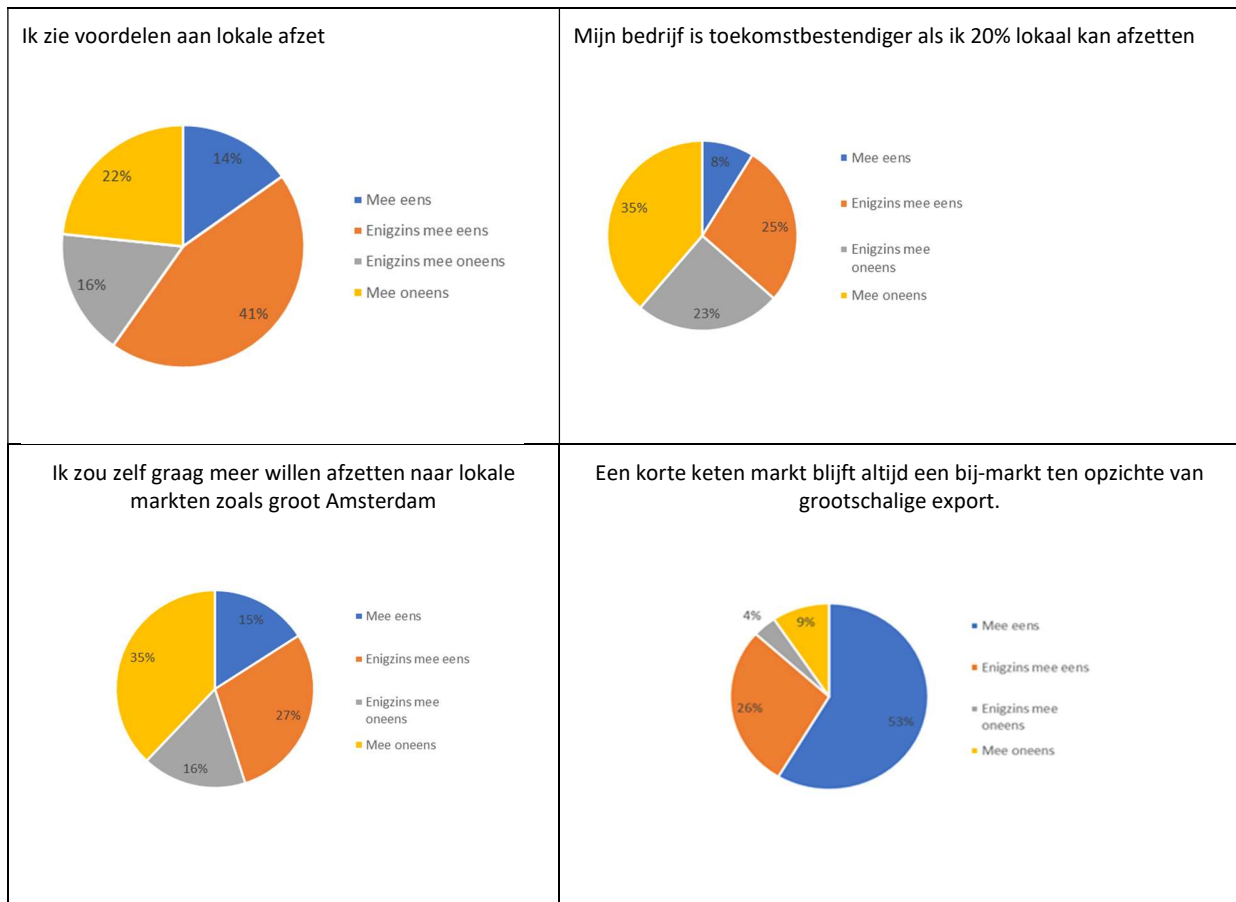
BEDRIJFSOMVANG (IN HA)	0-10	11-50	51-100	>100
Aantal bedrijven met meer dan 60% afzet naar buitenland	7	25	48	22
Aantal bedrijven met meer dan 60% afzet naar binnenland	4	15	17	8
Totaal aantal bedrijven ingevuld	14	51	74	36

Is de afzetmarkt vooraf bepalend voor uw bedrijfsvoering/bouwplan? (V18)

Bij de beantwoording van deze vraag gaven meerdere respondenten aan dat de marktinvulling wordt bepaald en gerealiseerd door de coöperatie waarvan ze lid zijn. In dat geval zien we het antwoord ook als bevestigend. Wanneer een gespecialiseerd productiebedrijf in een organisatieverband verbonden is aan een gespecialiseerde marketing & sales functie dan mag worden verwacht dat de afzetmarkt doorwerkt in de bedrijfsvoering. Maar liefst 72% van de respondenten heeft daarmee deze vraag bevestigend beantwoord en dat zegt veel over de marktgerichtheid van de sector

6.3 VRAGEN OVER KORTE KETENS

Hoe kijkt u tegen de volgende stellingen aan? (V19)

Figuur 5 Stellingen

Wat ziet u als voordeel van meer lokale afzet naar bijvoorbeeld groot Amsterdam? (V20)

De lokale afzetmarkt is een kleine markt voor versproducten en ongeschikt voor de veehouderij en telers van uitgangsmaterialen/bloembollen. De meest benoemde positieve argumenten bij een lokale afzetmarkt door de respondenten zijn 1. Verbinding burger aan boer en streek, 2. Betere prijsvorming en marge en 3. Korte lijnen met minder transport.

Wat ziet u als nadeel van meer lokale afzet naar bijvoorbeeld groot Amsterdam? (V21)

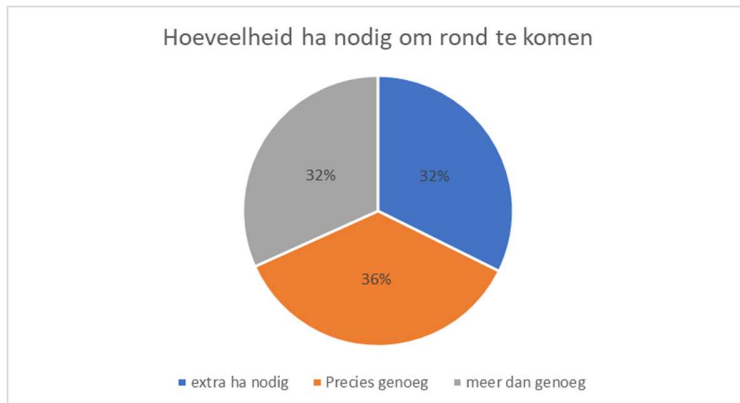
De gespecialiseerde bedrijven richten zich op massa en export. Afzet naar een lokale markt leidt tot hogere kosten, meer werk en versnippering. De meest genoemde nadelen van meer lokale afzet door de respondenten zijn 1. Een te kleine omzet met te veel partijen 2. Kost te veel werk en leidt tot versnippering, en 3. De teler in Hollands Kroon teelt primair voor de exportmarkt.

Quote: 'En wil je toch lokaal afzetten doe dat dan georganiseerd (bijv. via telersverenigingen)'.

6.4 VRAGEN OVER DE TOEKOMST

Hoeveel hectare heeft u minimaal nodig om rond te komen? (V22)

Een derde van de respondenten geeft aan over te weinig ha te beschikken om rond te komen, een derde heeft meer dan genoeg en een derde zegt precies genoeg te hebben om rond te komen. Het is hierbij wel mogelijk dat respondenten de term 'rondkomen' verschillend interpreteren.

Figuur 6

Hoeveel hectare wenst u te groeien in de komende 5 jaar? (V23)

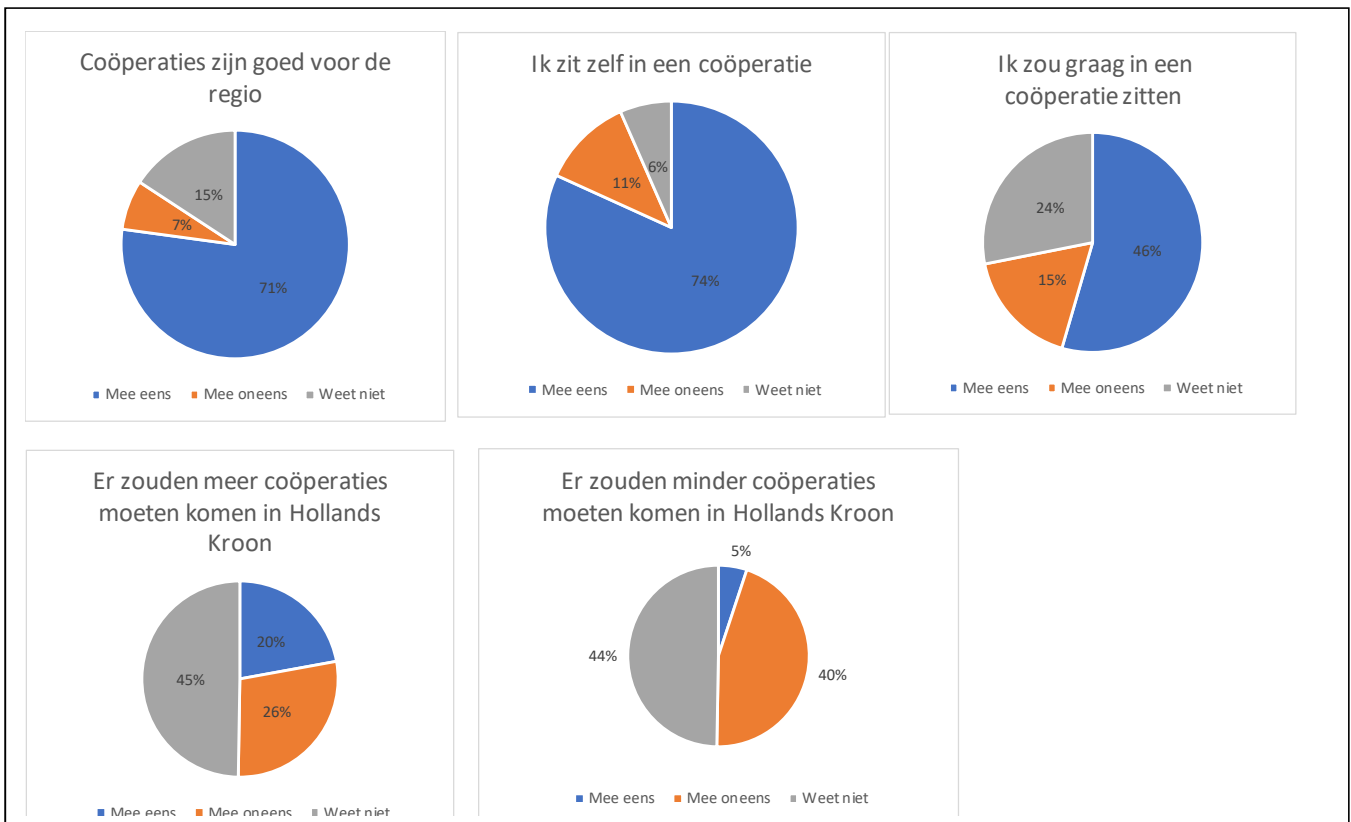
Bedrijven met meer dan 100 ha willen gemiddeld 55 ha groeien. Bedrijven met 51-100 ha willen gemiddeld 20 ha groeien. Bedrijven met 11-50 ha willen gemiddeld 22 ha groeien en bedrijven met minder dan 10 ha willen gemiddeld 5 ha groeien.

Van de 184 telers die deze vraag hebben beantwoord geven er 42 aan (23%) geen groeiambitie te hebben.

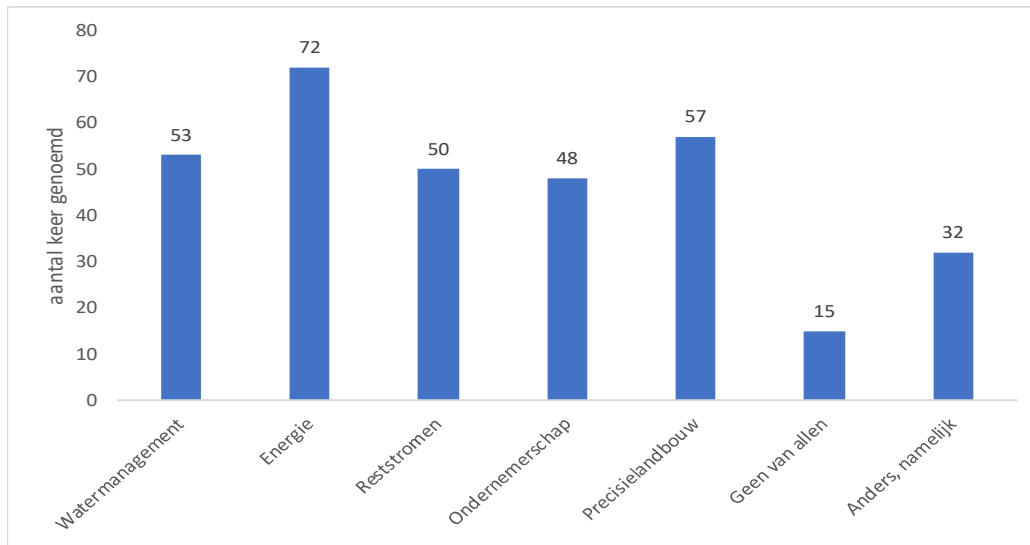
Figuur 7

Hoe denkt u over coöperaties? (V24)

Figuur 8

Waar ziet u nieuwe kansen voor strategische samenwerkingen (meerdere antwoorden mogelijk)? (V48)

Figuur 9

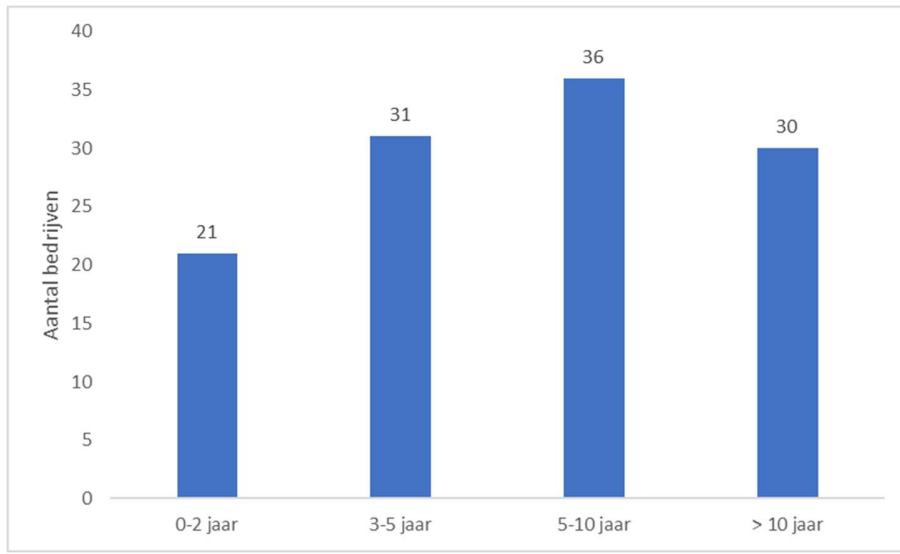
De respondenten zien vrijwel allemaal mogelijkheden om samen te werken. Veelal zijn ze ook lid van coöperaties. Vooral op energie zien ze mogelijkheden. Daarna precisie landbouw en watermanagement.

Verder zijn nog genoemd:

- Efficiënter grondgebruik door samenwerking tussen veehouderij en akkerbouw of bollen
- Extensieve ecologische gemengde bedrijvigheid in combinatie met educatie en zorg
- Burger, politiek en ondernemer meer laten samenwerken door eerlijke berichtgeving over onderzoeken en daaruit verstandig beleid op alle aspecten van goede bodem tot gezond product enz.
- Er wordt binnen Agriport A7 op alle onderwerpen samengewerkt, zowel binnen het gebied als landelijk
- Telen van gewassen voor veevoer in combinatie van ter beschikking stellen van mest

Heeft u zicht op opvolging voor uw bedrijf? (V26), Op welke termijn gaat dit gebeuren? (V27), Wat verwacht u dat er met uw bedrijf gaat gebeuren? (V28)

Van de 186 respondenten hebben er 121 (65%) zicht op de opvolging. Uit de vragen over opvolging voor het bedrijf blijkt dat iets minder dan de helft van de respondenten al binnen 5 jaar opgevolgd wordt. (V27, zie figuur 10). De vraag bij de verwachting met wat er met het bedrijf gaat gebeuren is maar door 65 respondenten beantwoord en 38 daarvan geven aan het nog niet te weten. Slechts twaalf respondenten geven concreet aan dat het bedrijf door opvolging wordt voortgezet. (V28)

Figuur 10

In hoeverre zijn de volgende stellingen van toepassing op u? (V29)

Stelling	Verdeling antwoorden
Ik werk nu anders/op een andere manier dan mijn voorganger	<p>■ Helemaal van toepassing ■ Enigzins van toepassing ■ Niet van toepassing ■ Helemaal niet van toepassing</p>
Ik zou graag anders werken dan mijn voorganger	<p>■ Helemaal van toepassing ■ Enigzins van toepassing ■ Niet van toepassing ■ Helemaal niet van toepassing</p>
Ik ben tevreden met de huidige bedrijfsvoering	<p>■ Helemaal van toepassing ■ Enigzins van toepassing ■ Niet van toepassing ■ Helemaal niet van toepassing</p>
Ik wil in de komende 5 jaar anders gaan ondernemen/telen	<p>■ Helemaal van toepassing ■ Enigzins van toepassing ■ Niet van toepassing ■ Helemaal niet van toepassing</p>

Figuur 11

Wat is het grootste verschil tussen u en uw voorganger wat betreft bedrijfsvoering? (V30)

De bedrijfsvoering is op veel fronten veranderd. Meer professionele aansturing gericht op kwaliteit, efficiency en effectiviteit (bouwplan, teelt) en met meer administratie door regelgeving. Een verschuiving naar meer marktgerichtheid (keten en globalisering), samenwerkingen en aandacht voor de omgeving. Bedrijven zijn meer gespecialiseerd dan voorheen. De meest genoemde grote verschillen in bedrijfsvoering t.o.v. de voorganger zijn 1. Automatisering, mechanisatie en digitalisering. 2. enorme schaalvergroting en 3. een meer kritische samenleving.

Quote: *'Als bedrijf zijnde blijf je toch zoeken tussen het product, vruchtwisseling, werkzaamheden, seizoen en financieel.'*

Quote: *'Geen verschil. Voorganger was ook vooruitstrevend en pakte nieuwe zaken op als hij kansen zag.'*

Quote: *'Probeer zo dicht mogelijk bij de kracht van het bedrijf te blijven en dan is verbeteren belangrijker als veranderen!'*

Quote: *'Vroeger waren er geen onzinnige regels en hoefde niet elke scheet op papier vastgelegd te worden en kon je vragen met de gemeente overleggen.'*

Wat ziet u als de grootste bedreiging voor uw bedrijf? (V32)

Met stip op 1: Gebrek aan beleid en regelgeving dat aansluit op de behoefte van de agrarische sector (70 keer genoemd!). Naast meer administratie en kosten werkt dit door in beschikbaarheid van gbm (verboden zonder alternatieven), van personeel (huisvestingsregels migranten), van water (verbod beregenen vanuit IJsselmeer) van bereikbaarheid (beleid wegeaanleg en bruggen), afvoer van warmte in kassen (4% kier i.p.v. 25% bij afschermen van licht) etc. Met stip op 2: Gebrek aan groeiperspectief om verder te professionaliseren. De meest benoemde redenen zijn grondverlies aan niet agrarische functies (natuur, energie, Datacenters, kassen etc.). Verontwaardigd zijn velen over het ongelijke speelveld dat is ontstaan door vergoedingen aan boeren bij aanleg windmolens.

Quote: *'Daar valt niet tegen op te concurreren'.*

Daarnaast worden klimaatverandering en kosten en prijzen genoemd en komt het argument van de opvolging maar een enkele keer voor.

Quote: *'Gemeentebesluit. Vergunningen voor nieuwe ontwikkelingen worden bewust gefrustreerd en vertraagd door gemeentemedewerkers. Dit maakt ondernemen onnodig zwaar en risicovol.'*

Wat ziet u als de grootste kans voor uw bedrijf? (V33)

Naast schaalvergroting onder de voorwaarde van de mogelijkheid van grondaankoop wordt door veel telers hoog ingezet op onderscheidend vermogen op productkwaliteit door het realiseren van perfecte bedrijfsvoering. Telers noemen ook de noodzaak voor meer differentiatie in gewassen (ook in eiwit o.a. voor eigen gebruik). Verschillende telers hopen op overname van burens die stoppen, of gaven aan zelf uitgekocht te willen worden (3). 11 telers hebben alle vertrouwen verloren waarvan er 3 wensen te emigreren (dat zijn andere telers dan die uitgekocht willen worden).

Wat opvalt is het vertrouwen in de wereldwijde afzet van producten, enerzijds door groei van de wereldpopulatie maar cynisch genoeg ook dankzij de klimaatverandering waarbij de teler in Hollands Kroon voor zichzelf een uitstekende uitgangspositie onderkent (ligging, grond, klimaat, water) om te blijven produceren voor de wereldmarkt. En zoals meerderen aangeven 'bij droogte worden de prijzen beter'. Een aanzienlijk deel van de ondernemers (11) zet in op duurzame energie (wind, zon) en samenwerking in de regio. Duurzame energie rendeert! Investeren in watermanagement wordt een paar keer genoemd.

Quote: *'Als gemeente op dezelfde manier blijft werken om het ons zo moeilijk mogelijk te maken zullen we op termijn misschien moeten verhuizen naar een andere gemeente.'*

Quote: *'Doordat ik de beschikking heb over zoet beregeningswater en goed bewerkbare grond zie ik de toekomst met steeds droger voorjaar/zomers positief in om ook onder deze omstandigheden een goed product te telen.'*

Quote: *‘Gezond en veilig voedsel voor ons en de rest van de wereld produceren. De teeltgebieden worden steeds schaarser op de wereld.’*

Wat heeft u voor deze kans nodig? (V34)

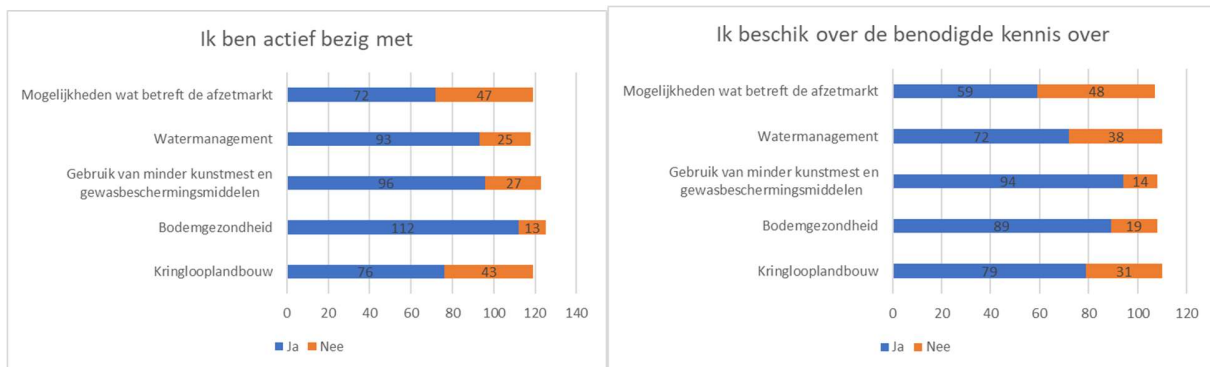
Met stip op 1: Ruimte in de brede zin van het woord. Ruimte om te ondernemen. Meer hectares. Meer mogelijkheden voor vruchtwisselingen binnen de regio. Investeringsruimte (kapitaalverstrekking). Meer begrip en samenwerking met de gemeente Hollands Kroon m.b.t. vergunningen en het wegnemen van praktische knelpunten op vele fronten. Samenwerking in de regio op duurzame voedselvoorziening. Goede prijsontwikkeling van kwalitatief voedsel. En ja ook kennis en talent.

Quote: *‘Helderheid en met name kansen, snelheid en duidelijkheid in vergunningen RO.’*

Quote: *‘Ontwikkelingsruimte en goede logistieke verbindingen, zowel over weg als water.’*

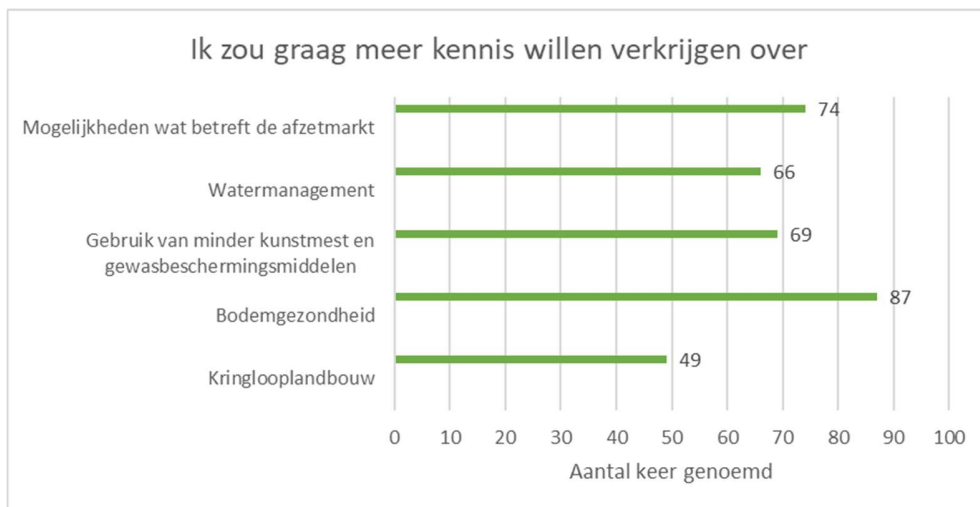
Quote: *‘Ruimte om te ondernemen. Letterlijk maar ook figuurlijk. De zelfsturende teams van de gemeente HK zijn een verschrikking voor de ondernemers die vooruit willen. Administratieve lastendruk is groter dan ooit terwijl al 10 jaar vermindering hiervan wordt toegezegd.’*

Bent u actief bezig met de volgende zaken en vindt u dat u voldoende kennis heeft? (V35)

Figuur 12 Een groot aantal ondernemers is bijvoorbeeld actief bezig met het verminderen van het gebruik van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen en beschikt vaak over de daartoe benodigde kennis.

Ik zou graag meer kennis willen verkrijgen over (meerdere antwoorden mogelijk): (V36)

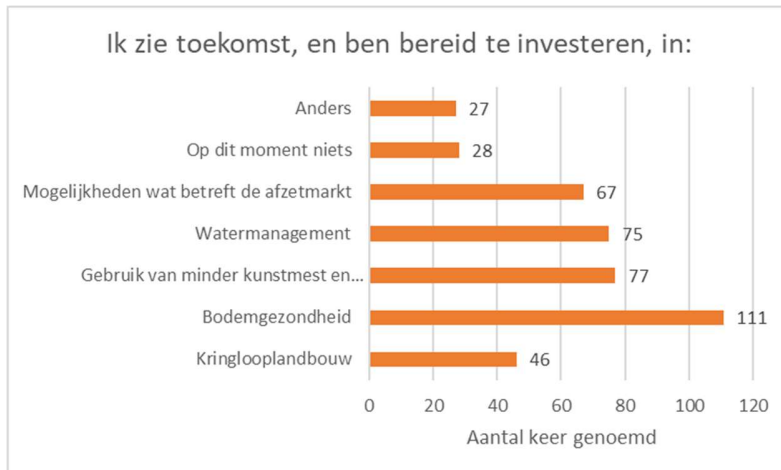
Figuur 13

De meeste respondenten zijn actief en beschikken over kennis op het gebied van bodemgezondheid, desondanks is de vraag naar kennis op dit thema het grootste (zie figuur 13). Enkele respondenten gaven binnen de categorie 'Anders, Namelijk' de volgende antwoorden bij waar ze graag meer kennis over zouden willen krijgen.

- Meer eiwitgewassen telen.
- Uiteraard zijn we met alle bovengenoemde punten bezig. Er wordt waar mogelijk dierlijke mest gebruikt en dit zorgt weer voor de kringloop, echter, het is met het huidige beleid onmogelijk om te stoppen met kunstmest omdat de opbrengsten dan zullen dalen en dat is niet houdbaar met kleine marges, de enige mogelijkheid die we dan hebben is lokale afzet aan mensen die wel meer ervoor moeten gaan betalen en dit zal een moeilijke opgave worden.
- Wij zijn een melkveebedrijf met een zorgboerderijtak om ons inkomen te behouden, we zoeken geen afzetmarkt maar doen er op ons bedrijf alles aan een gezonde duurzame omgeving met oog voor mens en dier en de natuur. Laat dit s.v.p. mogelijk blijven.
- Vroeger was er kringloop, nu wordt kippenmest verbrand.
- Gewasbeschermingsmiddelen zijn heel vaak de beste oplossing omdat we anders misoogsten hebben en de mensen/wereld niet kunnen voeden. De voedselzekerheid moet altijd verzekerd zijn staat duidelijk in het boek van de graanrepubliek (Sicco Mansholt was en is een held). Biologisch telen is op bepaalde gebieden de gedeeltelijke oplossing, maar voor onze pootaardappelen zijn middelen noodzakelijk voor de kwaliteit anders krijgen de aardappels virus met als gevolg minder aardappelen in de arme landen waar onze naar toe gaan. Ik hoor dit helaas nooit in de discussie, vreemd! Het is gewoon een feit en ik ben er trots op dat onze pootaardappelen naar veel arme landen gaan waar ze mensen in leven houden.

Ik zie voor mijn bedrijf toekomst in, en ben bereid te investeren, in (meerdere antwoorden mogelijk) (V38)

De telers zijn vooral bereid om te investeren in bodemgezondheid, watermanagement, minder gebruik van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen en mogelijkheden wat betreft de afzetmarkt (zie figuur 14).

Figuur 14

In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen? (V39)

Stelling	Verdeling antwoorden
Ik ben bereid om te experimenteren voor een duurzame toekomst	<p>A pie chart showing the distribution of responses for the statement 'Ik ben bereid om te experimenteren voor een duurzame toekomst'. The chart is divided into four segments: 'Heel erg mee eens' (21%), 'Enigzins mee eens' (55%), 'Enigzins mee oneens' (10%), and 'Helemaal mee oneens' (5%).</p> <ul style="list-style-type: none"> Heel erg mee eens: 21% Enigzins mee eens: 55% Enigzins mee oneens: 10% Helemaal mee oneens: 5%
Grootschalige landbouw is duurzame landbouw	<p>A pie chart showing the distribution of responses for the statement 'Grootschalige landbouw is duurzame landbouw'. The chart is divided into four segments: 'Heel erg mee eens' (31%), 'Enigzins mee eens' (35%), 'Enigzins mee oneens' (14%), and 'Helemaal mee oneens' (9%).</p> <ul style="list-style-type: none"> Heel erg mee eens: 31% Enigzins mee eens: 35% Enigzins mee oneens: 14% Helemaal mee oneens: 9%
Een gemengd bedrijf is duurzame landbouw	<p>A pie chart showing the distribution of responses for the statement 'Een gemengd bedrijf is duurzame landbouw'. The chart is divided into four segments: 'Heel erg mee eens' (23%), 'Enigzins mee eens' (31%), 'Enigzins mee oneens' (22%), and 'Helemaal mee oneens' (13%).</p> <ul style="list-style-type: none"> Heel erg mee eens: 23% Enigzins mee eens: 31% Enigzins mee oneens: 22% Helemaal mee oneens: 13%
De Noord-Hollandse teler is een efficiënte teler	<p>A pie chart showing the distribution of responses for the statement 'De Noord-Hollandse teler is een efficiënte teler'. The chart is divided into four segments: 'Heel erg mee eens' (57%), 'Enigzins mee eens' (31%), 'Enigzins mee oneens' (2%), and 'Helemaal mee oneens' (1%).</p> <ul style="list-style-type: none"> Heel erg mee eens: 57% Enigzins mee eens: 31% Enigzins mee oneens: 2% Helemaal mee oneens: 1%
Een vruchtopvolging van 1 op 4 is beter dan 1 op 3	<p>A pie chart showing the distribution of responses for the statement 'Een vruchtopvolging van 1 op 4 is beter dan 1 op 3'. The chart is divided into four segments: 'Heel erg mee eens' (52%), 'Enigzins mee eens' (22%), 'Enigzins mee oneens' (8%), and 'Helemaal mee oneens' (6%).</p> <ul style="list-style-type: none"> Heel erg mee eens: 52% Enigzins mee eens: 22% Enigzins mee oneens: 8% Helemaal mee oneens: 6%
Duurzaamheid is bedrijfsvoortzetting over generaties heen	<p>A pie chart showing the distribution of responses for the statement 'Duurzaamheid is bedrijfsvoortzetting over generaties heen'. The chart is divided into four segments: 'Heel erg mee eens' (46%), 'Enigzins mee eens' (33%), 'Enigzins mee oneens' (7%), and 'Helemaal mee oneens' (4%).</p> <ul style="list-style-type: none"> Heel erg mee eens: 46% Enigzins mee eens: 33% Enigzins mee oneens: 7% Helemaal mee oneens: 4%

Figuur 15 (V39)

En wat vindt u van de volgende stellingen? (V44)

Stelling	Verdeling antwoorden										
De basis van het bestaan is de eigen grondpositie	<p>A pie chart with four segments: blue (46%), red (39%), green (4%), and purple (1%).</p> <table border="1"> <tr><th>Response</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>Heel erg mee eens</td><td>46%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee eens</td><td>39%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee oneens</td><td>4%</td></tr> <tr><td>Helemaal mee oneens</td><td>1%</td></tr> </table>	Response	Percentage	Heel erg mee eens	46%	Enigzins mee eens	39%	Enigzins mee oneens	4%	Helemaal mee oneens	1%
Response	Percentage										
Heel erg mee eens	46%										
Enigzins mee eens	39%										
Enigzins mee oneens	4%										
Helemaal mee oneens	1%										
Mensen die in de sector werken blijven in de sector	<p>A pie chart with four segments: red (49%), blue (18%), green (5%), and purple (19%).</p> <table border="1"> <tr><th>Response</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>Heel erg mee eens</td><td>18%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee eens</td><td>49%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee oneens</td><td>5%</td></tr> <tr><td>Helemaal mee oneens</td><td>19%</td></tr> </table>	Response	Percentage	Heel erg mee eens	18%	Enigzins mee eens	49%	Enigzins mee oneens	5%	Helemaal mee oneens	19%
Response	Percentage										
Heel erg mee eens	18%										
Enigzins mee eens	49%										
Enigzins mee oneens	5%										
Helemaal mee oneens	19%										
Wij zijn geen proefbedrijf, als iets bewezen is passen we het toe.	<p>A pie chart with four segments: red (47%), blue (26%), green (15%), and purple (3%).</p> <table border="1"> <tr><th>Response</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>Heel erg mee eens</td><td>26%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee eens</td><td>47%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee oneens</td><td>15%</td></tr> <tr><td>Helemaal mee oneens</td><td>3%</td></tr> </table>	Response	Percentage	Heel erg mee eens	26%	Enigzins mee eens	47%	Enigzins mee oneens	15%	Helemaal mee oneens	3%
Response	Percentage										
Heel erg mee eens	26%										
Enigzins mee eens	47%										
Enigzins mee oneens	15%										
Helemaal mee oneens	3%										
Alleen op slechtere grondsoorten staan we open voor andere rendabele functies	<p>A pie chart with four segments: red (37%), blue (17%), green (18%), and purple (15%).</p> <table border="1"> <tr><th>Response</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>Heel erg mee eens</td><td>17%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee eens</td><td>37%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee oneens</td><td>18%</td></tr> <tr><td>Helemaal mee oneens</td><td>15%</td></tr> </table>	Response	Percentage	Heel erg mee eens	17%	Enigzins mee eens	37%	Enigzins mee oneens	18%	Helemaal mee oneens	15%
Response	Percentage										
Heel erg mee eens	17%										
Enigzins mee eens	37%										
Enigzins mee oneens	18%										
Helemaal mee oneens	15%										
Wanneer ik in Hollands Kroon geen of niet genoeg grond kan aankopen, dan maar elders in Nederland	<p>A pie chart with four segments: red (24%), blue (15%), green (22%), and purple (28%).</p> <table border="1"> <tr><th>Response</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>Heel erg mee eens</td><td>15%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee eens</td><td>24%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee oneens</td><td>22%</td></tr> <tr><td>Helemaal mee oneens</td><td>28%</td></tr> </table>	Response	Percentage	Heel erg mee eens	15%	Enigzins mee eens	24%	Enigzins mee oneens	22%	Helemaal mee oneens	28%
Response	Percentage										
Heel erg mee eens	15%										
Enigzins mee eens	24%										
Enigzins mee oneens	22%										
Helemaal mee oneens	28%										
Als ik opnieuw zou beginnen zou ik alles anders doen.	<p>A pie chart with four segments: red (25%), blue (9%), green (32%), and purple (25%).</p> <table border="1"> <tr><th>Response</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>Heel erg mee eens</td><td>9%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee eens</td><td>25%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee oneens</td><td>32%</td></tr> <tr><td>Helemaal mee oneens</td><td>25%</td></tr> </table>	Response	Percentage	Heel erg mee eens	9%	Enigzins mee eens	25%	Enigzins mee oneens	32%	Helemaal mee oneens	25%
Response	Percentage										
Heel erg mee eens	9%										
Enigzins mee eens	25%										
Enigzins mee oneens	32%										
Helemaal mee oneens	25%										
De agrarische sector is van grote landschappelijke waarde	<p>A pie chart with four segments: blue (81%), red (7%), green (2%), and purple (1%).</p> <table border="1"> <tr><th>Response</th><th>Percentage</th></tr> <tr><td>Heel erg mee eens</td><td>81%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee eens</td><td>7%</td></tr> <tr><td>Enigzins mee oneens</td><td>2%</td></tr> <tr><td>Helemaal mee oneens</td><td>1%</td></tr> </table>	Response	Percentage	Heel erg mee eens	81%	Enigzins mee eens	7%	Enigzins mee oneens	2%	Helemaal mee oneens	1%
Response	Percentage										
Heel erg mee eens	81%										
Enigzins mee eens	7%										
Enigzins mee oneens	2%										
Helemaal mee oneens	1%										

Figuur 16 (V44)

6.5 VRAGEN OVER REGELGEVING

Welke maatregel zou u het liefst toevoegen m.b.t. agrarische wetgeving? (V41)

De meeste geënquêteerden zouden het liefst maatregelen toevoegen die leiden tot een verruiming bij het gebruik van gbm en waarbij meer emissie wordt toegestaan. Denk daarbij aan het aanpassen van de spuittechnieken en het weer toestaan van Neonicotinoïden. Een maatregel toevoegen waarmee agrarische grond als bestemming wordt beschermd, dus bijvoorbeeld niet kan worden omgezet naar natuur (vaak genoemd). Het mogelijk maken van gebruik van stalmest of andere natuurlijke meststoffen. In algemene termen vaak genoemd zijn: meer medezeggenschap, inspraak en invoering van bedrijfsspecifieke duurzaamheidsregels, regels gelijktrekken, eerlijker maken en duidelijker maken.

Quote: *'Dat supermarkten hun producten aanbieden voor een vraagprijs die maximaal een bepaald percentage boven de kostprijs is'*.

Quote: *'Importproducten moeten aan dezelfde eisen voldoen als Nederlands product'*

Welke maatregel zou u het liefst zien verdwijnen m.b.t. agrarische wetgeving? (V42)

Het liefst zien de agrariërs regelingen m.b.t. de mestwetgeving, de fosfaatrechten, stikstofmaatregelen of inperking gebruik van gbm verdwijnen (30% van de respondenten). De regels met betrekking tot de administratieve last worden op 1 na het vaakst genoemd. Verder valt op dat acht respondenten willen dat de regels met betrekking tot spuittechniek verdwijnen. Zes respondenten reageren boos op deze vraag zie quotes hieronder.

Quote: *'Het gaat niet om de maatregelen die nu gelden. Het grootste probleem is de instelling van de gemeentemedewerkers die alles wat ondernemers willen uitvoeren/aanvragen/opstarten de kop in drukt'*.

Wat verwacht u van de regionale overheid (gemeente/provincie/hoogheemraadschap) als we naar een toekomstbestendige agrarische sector willen? (V46)

Vrijwel alle respondenten geven in hun antwoord aan dat ze een rol verwachten met één van de volgende termen; adviserend, meedenkend, luisterend, faciliterend, begrip, overlegend en samenwerkend. Daarna is het meest genoemde antwoord wederom het beschermen van landbouwgrond en het beter onderhouden en aanleggen van infrastructuur/wegen. Tot slot valt 7 keer de opmerking dat er meer langetermijnpolitiek zou moeten worden uitgedragen.

Quotes: *'Geef de ruimte om te ondernemen maak niet alles politiek. Voedsel en energie is uiteindelijk dezelfde markt. Als Brazilië te veel last heeft van een lage olieprijs maakt men meer suiker i.p.v. ethanol voor de auto's... Dus als nu tarwe of suikerbieten te weinig opbrengen dan komen er zonne-akkers, en als daardoor het evenwicht verandert verdwijnen zonne-akkers in de toekomst weer voor gewassen'*

Quote: *'Help de agrariërs en luister naar ze, geen mes in de rug'*

Wat is de unieke waarde van Hollands Kroon als gebied voor de agrarische sector? (V48)

De meeste respondenten noemen de ruimte als unieke waarde van Hollands Kroon, maar bijna niemand noemt maar één unieke waarde. Diversiteit en verscheidenheid wordt vaak genoemd daarna, de goede grond, maar ook klimaat, ligging, sterke infrastructuur, veel aanwezige kennis en waterbeschikbaarheid.

Quote: *'Agrarische historie, actieve boerengemeenschap, gevarieerd landschap, uitstekende natuurwaarde slingeren tussen de diverse landerijen door: bos, water, oude dijklijnen, toeristische wandelroutes, waddenkust. Versterken van samenhang van deze waardes in gemengde ecologische bedrijfsvoering'*

Quote: 'Alle sectoren zijn er vertegenwoordigd. Er wordt veel samengewerkt tussen de sectoren qua kennis maar ook qua kringlooplandbouw. De mest van de melkveehouders gaat naar de akkerbouwers. Het stro van de akkerbouwers gaat weer naar de bloembollenvelden. Iedereen ruilt land met elkaar.'

Heeft u nog opmerkingen? (V49)

Deze vraag is door 72 respondenten ingevuld. Een enkele respondent die de moeite heeft genomen om de hele enquête af te ronden reageert op een negatieve en soms zelfs onbeschofte wijze bij het merendeel van de vragen. Naast de 3 negatieve uitlatingen over de gehele enquête komt tevens een paar keer 'het linkse wantrouwen' bovendrijven. Over het algemeen wel constructieve antwoorden. 14 respondenten spreken de grote wens uit om hier vervolg aan te geven! Enkele positieve hartenkreten: *'Heel goed dat er gevraagd wordt naar de mening van de agrarische bedrijven. Ik hoop dat er echt wat gedaan gaat worden en dat de gemeente Hollands Kroon niet alleen probeert uit te stralen een agrarische gemeente te zijn maar dit ook echt blijft door samenwerking met de bedrijven. Want ook de agrarische sector is een vitale sector.'*

Doe iets goed met deze enquête!!

Goed dat jullie het doen.

Top geregeld dat er input van ons kan en mag zijn.

Goede enquête, ik ben benieuwd wat er met de uitkomsten gedaan gaat worden. En of er wat verandert voor ons als landbouwers.

Wat heeft de agrarische sector nodig om toekomstbestendig te zijn?

Groeipectief om verder te kunnen professionaliseren. Het gaat dan meestal over schaalvergroting tussen de 10 en 50 ha per bedrijf (voor bedrijven met een groeiambitie) en bescherming van bestaande agrarische grond.

Goede samenwerking met de overheid en vooral de gemeente op vele fronten aangaande de bedrijfsvoering (vragen 30-34). Dit vraagt onder meer om lange-termijnbeleid en regelgeving die aansluit op de behoefte van de individuele teler. Dit betreft de hele overheidskolom van ministerie, provincie tot en met de gemeente. De telers komen met diverse concrete voorbeelden van problemen waar ze tegenaan lopen.

Kennis over bodemgezondheid, beïnvloedingsmogelijkheden wat betreft de afzetmarkt, mogelijkheden voor gebruik van minder kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen, watermanagement en kringlooplandbouw (vraag 36). Een groot gedeelte van de telers wenst te investeren in bodemgezondheid en mogelijkheden voor minder gebruik van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen (vraag 38). De bereidheid om te experimenteren voor een duurzame toekomst is nadrukkelijk aanwezig (vraag 39). Hier ligt derhalve een belangrijk ontwikkelingsperspectief voor alle actoren in de gemeenschap (overheid, waterschap, bedrijven, kennisinstellingen, onderwijs en onderzoek). Dit vraagt om een heldere kennisagenda en een regionale kennisstructuur waarbij begrip ontstaat voor werkbare maatregelen en een heldere communicatie binnen de sector om waar mogelijk breed te implementeren.

Aanbod van tijdelijk personeel (seizoensarbeid) binnen de benodigde context van huisvesting en logistiek (tijd en plaats) (o.a. vraag 46). Dit vraagt om samenwerking met de gemeente.

Het behoud van zicht op de afzetmarkt en een gezonde prijsvorming. Het merendeel van de bedrijven heeft meer dan 60% afzet naar het buitenland (vraag 15) en is goed georganiseerd in coöperaties en handelshuizen om zicht te verkrijgen op de afzetmarkt (vraag 18). Voor de toekomstbestendigheid van de teler is de lokale afzetmarkt van geen of ondergeschikte betekenis (vraag 19, 20, 21).

Begrip bij burger en overheid voor de agrarische sector en een positief imago (komt bij veel antwoorden aan bod).

Strategische samenwerking in coöperaties en of andere verbanden (vraag 24). Coöperaties zijn populair. Samenwerking is gewenst op onderwerpen zoals energie, precisielandbouw, watermanagement, reststromen, ondernemerschap en efficiënt grondgebruik.

Opvolging. De komende 10 jaar dient bij 67% van de respondenten in Hollands Kroon de opvolgersvraag zich aan en dat is tamelijk veel (vraag 27). Dat betekent dat de komende 10 jaar ook cruciaal zijn voor de ontwikkeling van de sector en hoe dat doorwerkt in de beeldvorming en investeringsbereidheid van mogelijke opvolgers.

Hoeveel ruimte (in ha) is daarvoor nodig?

De basis van het bestaan is de eigen grondpositie (vraag 44, slechts 5% is het daar mee oneens). Van alle respondenten geeft 1/3 aan dat ze nu over onvoldoende grond beschikken om rond te komen (vraag 22). Het merendeel van de telers stelt onafhankelijk van de huidige bedrijfsomvang de ambitie om verder te groeien in schaalgrootte (vraag 23). Dat geldt voor alle type bedrijven incl. de glastuinbouw. Grotere bedrijven willen gemiddeld ook meer groeien: Bedrijven met meer dan 100 ha willen gemiddeld 55 ha groeien. Bedrijven met 51-100 ha willen gemiddeld 20 ha groeien. Bedrijven met 11-50 ha willen gemiddeld 22 ha groeien en bedrijven met minder dan 10 ha willen gemiddeld 5 ha groeien. Meer dan de helft van de telers geeft daarbij aan verbonden te zijn aan Hollands Kroon (vraag 44).

De meeste respondenten noemen de ruimte als unieke waarde van Hollands Kroon, maar bijna niemand noemt maar één unieke waarde. Diversiteit en verscheidenheid worden vaak genoemd met daarna; de goede grond, maar ook klimaat, ligging, sterke infrastructuur, veel aanwezige kennis en waterbeschikbaarheid (vraag 48).

Welke rol speelt de agrarische sector in de maatschappij in Hollands Kroon?

De agrarische sector is van grote landschappelijke waarde in Hollands Kroon (97% van de respondenten! vraag 44).

De agrarische sector is werkgever. Het antwoord bij vraag 46 geeft een uitsplitsing van het aantal werknemers in vast en tijdelijk dienstverband in relatie tot bedrijfsomvang. Hoe groter de omvang des te meer personeel. Over het algemeen is het aantal vaste werknemers per onderneming beperkt (categorie 0-3 aantal werknemers) en zien we een belangrijke inzet van seizoensarbeid in tijdelijke dienst.

De respondenten vinden dat de agrarische sector nauw is verbonden met de maatschappij in Hollands Kroon zoals blijkt uit verschillende enquêtevragen. Ze prijzen de samenwerkingsverbanden en coöperaties en 60% van de respondenten is maatschappelijk betrokken (veelal sport, cultureel etc.) (vraag 52). Op grond van de gegevens in dit project is het niet mogelijk om de rol en de betrokkenheid van de agrarische sector in de maatschappij van Hollands Kroon in een absolute waarde uit te drukken. In die zin kan de lokale betrokkenheid mogelijk worden vergeleken met die van andere sectoren zoals bijvoorbeeld detailhandel voor zover dergelijke gegevens voor handen zijn.

De agrarische sector en daarmee Hollands Kroon is van groot belang voor het voeden van deze wereld (vele quotes van respondenten).

Wat heeft de agrarische sector nodig om toekomstbestendig te zijn?

Onderwerp: Ontwikkelingsruimte.

Uit dit project komt het beeld naar voren van een professionele productiesector die gericht is op kwaliteit en die zich blijvend wenst te ontwikkelen. Slechts enkelen haken af omdat ze willen emigreren of om andere privéredenen. Het merendeel ziet grote kansen en voordelen in de Gemeente Hollands Kroon en dat heeft alles te maken met ligging, klimatologische omstandigheden, professionele ervaring en het vertrouwen goed te kunnen inspelen op de behoefte van de markt naar de toekomst. Het beeld van een in zichzelf gekeerde sector die voor schaalvergroting kiest om de kostprijsconcurrentie op wereldschaal bij te kunnen houden kwam tijdens de gesprekken ook langs, maar wordt op grond van alle verkregen informatie in dit project niet herkend. Hier is namelijk meer aan de hand. De agrarische sector in Hollands Kroon gaat voor het merendeel inderdaad om meerdere redenen voor efficiënte grootschalige productie omdat een behoeftige wereld vraagt om hoge opbrengsten op gronden die daarvoor geschikt zijn. De uitgangsmaterialen die hier worden geproduceerd zijn van hoge kwaliteit en bieden de telers een gunstig economisch perspectief. De sector is gespecialiseerd en gericht op productie. Door de hoge mate van organisatie in coöperatieve verbanden (72% van de respondenten, na uitwerking van de antwoorden van vraag 18) komt het specialisme van internationale marketing en prijsvorming ook goed aan bod. Innovatieve ras- en productontwikkeling blijft daarbij de motor om te kunnen inspelen op de internationale marktbehoefte en het vasthouden van de wereldpositie. Het belang van de *Seed Valley* en de aardappel- en zuivelcoöperaties is evident. Het is prachtig om daarnaast ook te werken aan korte ketens met diverse versproducten voor de consument in de MRA maar dit blijft een marginale inspanning t.o.v. de mainstream exportmarkten (Europa en verder). Desondanks is ontwikkelingsruimte nodig op verschillende terreinen:

Op basis van de sterktes, kansen en bedreigingen lijkt het logisch om de komende tien jaar in te zetten op kennisontwikkeling in Hollands Kroon op de volgende fronten.

- Het vertalen van biologische en fysische principes in werkbare maatregelen voor de gangbare grootschalige agrarische sector om versneld te verduurzamen (terugdringen gebruik van kunstmest en gbm, verbeteren kwaliteit bodem, niet chemische plaag bestrijding, verbeteren biodiversiteit etc.).
- Kennisontwikkeling op integraal watermanagement waarbij de agrariër, gegeven al de lokale belangen en ontsluitingsmogelijkheden van water (kwel, bron, oppervlaktewater, zoutmetingen), tot bewuste keuzes komt (investerings, teelt, ras, gewas etc.). Watermanagement wordt mede ingegeven door de klimaatverandering en om hier tijdig op te kunnen inspelen. Dit ontwikkelpunt wordt ondersteund door het Waterschap en meerdere agrariërs en is bij uitstek een onderwerp om lokaal/regionaal op te pakken.
- Kennisontwikkeling op nieuwe en betere vruchtwisselingen met ontwikkelingsperspectief op nieuwe gewassen en inspelen op lokale behoeftes. Sluit hierbij bijv. aan op de eiwittransitie via peulvruchten binnen Flevoland (ref. 13). Enerzijds goed voor de bodem en anderzijds zien we op de Nederlandse markt tekorten op niet-dierlijke eiwitten. Inspelen op lokale behoeftes biedt kansen om het begrip voor de sector te verstevigen.
- Hier ligt een kans wanneer we het beschikbaar potentieel aan agrarische kennis aan de basis weten te transformeren ten behoeve van nieuwe functies ter versterking van de kennispositie van de agrarische sector in Hollands Kroon (in samenwerking met alle netwerkpartners in de Greenport Noord-Holland Noord). Denk hierbij aan de nieuwe generatie jonge agrarisch ondernemers met een goede opleiding en voortkomende uit de sector. Niet voor iedereen ligt hier immers een kans op eigen bedrijfsvoering in het verschiet door gebrek aan beschikbare ruimte. Op het gebied van kennisontwikkeling heeft de provincie Noord-Holland een goede uitgangspositie met de *Seed Valley*, de verwerkende industrie,

Proeftuin Zwaagdijk, Greenport Noord-Holland Noord, de overheden incl. Waterschap HHN, partijen zoals CAV Agrotheek en natuurlijk de kennisinstellingen op mbo, hbo en wo niveau. Daarbij realiseren wij ons inmiddels ook dat de huidige ontwikkelingen alleen maar kunnen worden gerealiseerd door het verbinden van kennis en techniek met sociale organisatie (alfa, bèta, gamma). Het wordt pas echt sterk wanneer we daar gezamenlijk in optrekken met de Agritech Campus, de topsectoren, de Greenports in Nederland en natuurlijk ook de lokale kennisinstellingen in Noord-Holland zoals Amsterdam Green Campus (wo-hbo-mbo) en Flevoland met hun Agro Expert Raad en Flevo Campus ontwikkeling.

Onderwerp: samenwerking met de overheden.

De agrarische sector in Hollands Kroon heeft begrip en vertrouwen nodig van de overheid (op alle niveaus). Dat begrip komt tot uiting in erkenning van het belang dat de sector dient in het op een professionele wijze helpen voeden van deze wereld. Op het niveau van de Gemeente Hollands Kroon vraagt dat om een effectieve inrichting en ruimte van de organisatie en haar medewerkers om in gemeenschappelijkheid knelpunten op het gebied van de agrarische bedrijfsvoering vast te stellen en op te lossen. In dit rapport staan concrete knelpunten vermeld. Daar waar op het niveau van de Gemeente knelpunten niet kunnen worden opgelost dient het voor alle partijen helder te worden gemaakt wat daar de grondredenen voor zijn dan wel welke andere belangen daarbij worden gediend. Daarbij kunnen gemeenten ook van elkaar leren (Info Johan Kos, Proeftuin Zwaagdijk) en samen met de provincie Noord-Holland optrekken. Voorts vraagt dat om een heldere boodschap m.b.t. de agrarische bestemming van Hollands Kroon. De Gemeente die zichzelf uitroept als 'Agrarische Hoofdstad' en dat in haar beleid en uitvoering op een herkenbare wijze naar de sector toe laat doorwerken (inrichting Gemeente, samenwerking, oplossen knelpunten etc.). Naast de stevige kritiek op de Gemeente, spreken de respondenten in de enquête ook het concrete verlangen uit naar samenwerking! Advies: vertaal dit project samen met de sector in concrete acties en maatregelen; wanneer dat op een transparante wijze tot resultaten leidt, legt dat tevens de basis voor een toekomstbestendige relatie.

Quote NP: Hierbij spreek ik mijn verlangen uit dat daar waar onderlinge verhoudingen zijn verstoord de weg naar verbinding wordt hervonden. Het initiatief van de Gemeente met deze enquête kan daartoe een goede communicatieve aanzet zijn binnen het kader van de benodigde vervolgacties.

Hoeveel ruimte (in ha) is daarvoor nodig?

De minimale ondergrens van de hoeveelheid ruimte (in ha) voor de agrarische sector in Hollands Kroon wordt gesteld op 27.199ha (2019). Dit op grond van de cijfermatige onderbouwing in dit rapport. Uit het project blijkt echter dat de grondhonger van de gemiddelde teler hoog is en groei een onlosmakelijk onderdeel uitmaakt van agrarisch ondernemerschap. In die zin komt de grootste claim voor de grondhonger van binnenuit de sector zelf. Van buitenaf zien we verschillende ontwikkelingen binnen Hollands Kroon die beslag leggen op ruimte en grond en dat staat op gespannen voet met het gestelde belang van de agrarische sector. Vanuit het oogpunt van de toekomstbestendigheid van de agrarische sector als geheel is het van belang dat in Hollands Kroon de mogelijkheid wordt geboden om te blijven investeren in professioneel ondernemerschap en daar maakt grondaankoop een onlosmakelijk onderdeel van uit. Daarbij gaat het nadrukkelijk over de agrarische sector als geheel. Het zijn aan de andere kant ook de afzonderlijke grondeigenaren binnen Hollands Kroon die hun voordeel doen bij grondverkoop aan niet agrarische ondernemingen. Enerzijds kan dat positief uitwerken voor de sector wanneer de betreffende ondernemer dat extra vermogen elders inzet voor agrarische bedrijfsvoering en anderzijds werkt het prijsopdrijvend op de grondmarkt voor de blijvers waardoor hun uitbreidingskans (en daarmee de concurrentiepositie) verslechtert.

Welke rol speelt de agrarische sector in de maatschappij in Hollands Kroon?

Generaties telers hebben bijgedragen aan hoe de huidige polders zijn vormgegeven en een solide basis gelegd hebben voor de grootschalige ondernemingen en coöperatieve verbanden van het heden. Het zijn ook alle maatschappelijke geledingen van de overheid, het bedrijfsleven, onderwijs en onderzoek die contextueel de voorwaarden scheppen voor inrichting en organisatie en uitvoering van deze productiesector. De agrarische sector maakt deel uit van de maatschappij. De agrarische sector is van grote landschappelijke waarde en bepalend onderdeel voor de regionale identiteit in Noord-Holland en Hollands Kroon in het bijzonder. Dat zal ongetwijfeld ook doorwerken in de beleving van niet-agrarische inwoners van de provincie, in arbeid, huisvesting, toerisme en recreatie (ref.14). Uit de enquête blijkt dat het merendeel van de respondenten op de een of andere manier via sociale initiatieven maatschappelijke betrokkenheid toont in de regio. In de praktijk heb ik dat mogen ervaren met het initiatief 'Leven van de Wind' in Wieringerwerf (NP). Aan de andere kant is het volkomen logisch dat agrariërs, zijnde burgers en gezinnen, lokale betrokkenheid laten zien. Het is op basis van deze gegevens niet vast te stellen of dat meer of minder is in vergelijking tot de maatschappelijke betrokkenheid vanuit andere specifieke sectoren in de gemeente en in de provincie. Vanuit het oogpunt van productie en werkgeverschap van de productiesector geeft de cijfermatige onderbouwing een totale standaardopbrengst voor de totale land- en tuinbouwsector van 364 mln euro met een verdien capaciteit van 125 mln en dat met een werkgelegenheid van 2.606 arbeidsjaareenheden (totaal). Ergo, op grond van alle argumenten kan geconcludeerd worden dat de agrarische sector van onmisbare betekenis is voor de maatschappij, lees Hollands Kroon. Alle redenen om in gezamenlijkheid aan de toekomstbestendigheid van deze sector te werken.

Referenties:

1. Verslag interviews onderzoek Hollands Kroon. Niek Persoon, Roos van Maanen 14 mei 2020
2. Land en tuinbouw Nederland, Noord-Holland en Hollands Kroon. Ruud van der Meer 2020
Bron CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research
3. Land en tuinbouw Flevoland. Ruud van der Meer 2020
Bron CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research
4. <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/Economic-Research/Over-ons/Data-modellen-en-tools/Bedrijfsomvang-en-type.htm>
5. Overzicht akkerbouw en tuinbouwgewassen in Nederland. Bron CBS
6. De Raad voor het Landelijk Gebied. 'Kansen voor de biologische landbouw. Advies over de kansen voor de biologische landbouw in Nederland in de periode tot 2015'. Maart 2001.
7. GVR. Productielandschap Wieringermeer Gebiedsplan. 3 juni 2019.
8. WUR. Het bewerkstelligen van een transitie naar kringlooplandbouw.
9. Schouten, C. (LNV 2018) 'Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden'.
10. Schouten, C. (LNV) 'Nederland in 2030 koploper kringlooplandbouw'.
11. KAVB. Vitale teelt 2030.
12. Provincie Flevoland Natuurbeheerplan 2019.
13. Inspiratiestuk Provinciale Voedselvisie 2020.
14. Noord-Holland duurzaam, vernieuwend en ondernemend. Strategisch beleidskader economie provincie Noord-Holland.
15. Rabobank Tulpenmanie of Tulpenbranie mei 2018.

Bijlagen:

1. Verslag interviews onderzoek Hollands Kroon. Niek Persoon, Roos van Maanen 14 mei 2020
2. Cijfermatige onderbouwing Land en tuinbouw Hollands Kroon. Ruud van der Meer 2020
Bron CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research
3. Cijfermatige onderbouwing Land en tuinbouw Flevoland. Ruud van der Meer 2020
Bron CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research
4. Overzicht akkerbouw en tuinbouwgewassen in Nederland. Bron CBS
5. Enquête Agrarische sector in Hollands Kroon
6. Data enquête Hollands Kroon in Excel
7. Vraagstelling onderzoek naar de Agrarische sector in Hollands Kroon